

Բ Ի Ի Ր Ա Կ Ն

ՀԱՆԴԵՍ

ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Ը. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 178

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 13/1 1890

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը անգամ մը կը հրատարակուի : — 2. Տարեկան գինն է ամեն տեղւոյ համար 1 1/2 Մէնիսիյէ, բոլորատրեւան ծախիք մեր վրայ ըլլարով : — 3. Ձեռքէ կը ծախուի 100 փարայ : — 4. Բաժանորդ գրուիլ ուզողներ գիտելու են կամ քրտնոց հոգեւորիկներու են առ խմբագիրն Գրաստուն եւ Տպագրասուն Կ. Պաղատան, Կ. Պոլիս Սուրբան Համան Կողոց քիւ 14, Կ կամ Ի Պայպրլ Հանուդ : — 5. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վնարմունք պէտք է ուղղեալ առ խմբագիրն : — 6. Անվար Գամակ կամ ո եւ Ե գրութիւնք չընդունուի : — 7. Տասն օրինակի համար բաժանորդ գտնողին մէկ օրինակ արժէ կը տրուի :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կառավարութիւն անձին. — Հարուս կեանք. — Համբերութեան դաս մը. — Բան Ասուծոյ. — Հրատ. — Դու միայն. — Ծագումն եւ ընթացք եւն. — Շիրիմք. — Ծաղիկն ու ամպ. — ցողեր. — Պարագոյ ժամեր. — Աշուն. — Կծկուէ. — Արդարադաս հայր մը. — Ոչխարին պոչը անգամ չեմ տար. — Ներգործութիւնք Ալքոհոլի. — Մորմոնք. — Նամակ առ խմբագրութիւն. — Ազդը. — Քաղաքական.

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՁԻՆ

Սակաւ յատկութիւնք կան որք անձին կառավարութեան չափամէն մարդու ձեռք ըլլան, և արդիւնք կրթութեան, բայց նաեւ սակաւ յատկութիւնք կան որ այսչափ հազուադէպ լինին : Ամէն մարդ չափով մը կը կառավարէ զիւր անձն, բայց շատ մարդիկ կան որ, մինչ մէկ կողմէն կը զրուպեն իրենց անձը, միւս կողմանէ բոլորովին սանձարձակ կը թողուն զայն : Անձին կառավարութիւնն կը նշանակէ իւր ընտրութեան բացարձակ տէր լինել,

նշանակէ 'ի ձեռին ունենալ ամէն անձնակցան կարողութիւններն : Կը նշանակէ վարել անձին կառքը, ոչ թէ վարուիլ : Այս յատկութեան բացակայութիւնը շատ մանր գործոց մէջ իսկ կ'երեւի : Կը տեսնէք որ ոք եռանդուն խօսակցութեան մը մէջ անզգալաբար կը բարձրացնէ իւր ձայնը : Զըղային տարապայման շարժումներու եւ անհանդարտութեան մէջ կ'իյնայ, անկարող է խօսքի նիւթը թողուլ երբ այլ եւս պէտք է որ թողու. դիւրագրգիռ է, չէ կարող ի հարկին զսպել իւր բարկութիւնն : Սոքա փոքր բաներ են ըստ ինքեան, բայց անոնցմէ շատերն յետին աստիճան յուզիչ եւ անախորժ են, և ամէնքն ալ ունին իրենց իրական արդիւնքը որ է կորուստ ջղային ուժի : Զայնը չափէն աւելի բարձրացնելն, շարունակական ջղային տարապայման շարժումներն, և ֆիզիքական անհանդարտութիւն ոչ թէ միայն անհաճոյ են, այլ անպէտ վնասում մ'են այն ուժին որմէ շատ քիչերս ունինք մեծ առատութեամբ :

Անձին կառավարութիւնը որ եւ է բարձր յաջողութեան մէջ հարկ եղած էական յատկութիւններէն մին է. վասն զի մարդ մը այս յատկութեամբ իր ձեռքը կ'ունենայ իւր բոլոր անձը, եւ կարող է իւր անձը բացարձակապէս գործածել պէտք եղած տեղը և պէտք եղած վայրկեանին: Շատ մեծ սխալմունք է զօրաւոր կարծել մարդ մը իր ունեցած բուռն կամ անհանդարտ բնաւորութենէն: Ճշմարիտ զօրութիւնն դաշնակցեալ է հանգարտութեան, անվրդովութեան եւ զսպման հետ և ասոնց մէջ է որ կ'երեւի յաւէտ իրական զօրութիւնը: Այս յատկութիւններով ոչ թէ միայն զերծ կը մնամք յուսմպէտս վատնելէ մեր ջղային ոյժեր, այլ նաեւ կ'ստանանք խորհրդոյ և զգացման կայունութիւն և անվրդովութիւն: Մարդիկ կարող եղած են ամէն ատեն կրթել զինքեանս ստանալու համար այս յատկութիւններ: Շարունակաբար թոյլ տալով մեր անձին որ ըստ հաճոյս չարժի, ունակութիւն կ'ստանամք շարունակական գրգռմանց, մինչ աստիճանաբար զսպելով ու կառավարելով մեր անձը, հակամիտութիւն կ'ստանամք զսպման և հանգարտութեան: Շատ անգամ երթակայ եմք ամէն մեղադրանք մեր ջղային կաղմութեան վրայ բեռնաւորելու, բայց պէտք է յիշեմք թէ ջղային կաղմութիւնն, երբ կառավարուի, ահագին ու պիտանի ոյժ մ'է, և թէ սա եւս մեր այլ կրից նման ընդունակ է կամքին իշխանութեան ներքեւ դըրուել և կառավարուիլ ըստ արժանւոյն:

ՀԱՐՈՒՍ ԿԵԱՆՔ

Կեանքը երկու տարբեր նկատումներով կրնամք գործածել: Ոմանք իրենց կեանքը կանցունեն հարցնելով, «Որչափ ՊէՏՔ է որ ընեմ. այլք՝ հարցնելով «Ո՞րչափ ԿՐՈՂ, եմ ընել»: Մին կուզէ ընել ճիշդ այնչափ որչափ որ ընդհանուր տեսութեամբ մը իւր պարտաւորութիւնն կը համարի. միւսն կը համարի թէ կեանքը՝ առիթ մը, պառհսութիւն մ'է իրեն համար, և հնար եղածին չափ օգուտ պէտք է քաղէ անտի, ըստ կարելւոյն մեծագոյն և բարձրագոյն գործեր պէտք է ընէ:

Երկու տեսակ դպրոցի աշակերտք կան: Կան աշակերտք որ դպրոց կը մտնեն եւ կ'ըսեն իրենք իրենց, Ո՞րչափ պէտք է որ ուսանիմ որպէս զի կարող լինիմ քննութենէ անցնել: Ուրիշ աշակերտք, նոցա ընկերք, կը հարցնեն իրենք իրենց, Ո՞րչափ բան կրնամ սովորիլ իմ դասադրքէս, իմ ուսուցչէս եւ իմ ուսման ժամերէս: Այս երկու տեսակ նկատմանց մէջ է որ կը կայանայ ուսանողի մը և տկար ուսանողի մը մէջ տեղ եղած բոլոր տարբերութիւնը:

Վաճառականք կը ճանաչեն այս տարբերութիւնը իրենց գործածած մարդոց մէջ: Մէկ գրագիրն միշտ սա հարցումն ունի իրեն համար, Ո՞րչափ քիչ բան կրնամ ընել առանց իմ տեղս կորսնցնելու: Այսպիսի մարդ մը փոյթ չէ որչափ կարողութիւն ունենայ, միշտ բեռ մ'է, և յառաջ չերթար: Ուրիշ գրագիր մը իբր ինդիր մը կ'ուսումնասիրէ թէ Ո՞րչափ պատահութիւն կրնամ գտնել գործելու:

եւ այս եռանդուն ոգին միշտ կը հակակշռէ նորա պակասութիւններն և անկատարութիւններն, և այն մարդն որ վաճառատան և կամ կրպակին մէջ իւր ունեցած գիրքն պատահութիւն մը կը նկատէ եւ ոչ թէ պարտականութիւն մը, միշտ իւր գործոյն մէջ յաջողող մարդն է:

Արդ, հարուստ Գրիստոնեայն կը նկատէ Գրիստոնեական կեանքը, ոչ թէ սոսկ պարտականութեան կեանք մը, այլ կեանք մը որ պատահութիւն կընծայէ իրեն: Իրեն համար մեծ խնդիրն այն չէ թէ, Որչափ պարտիմընել հաւատարիմ Գրիստոնեայ մը լինելու համար, այլ՝ Որչափ կարող եմ ընել վասն Գրիստոսի և նորա եկեղեցւոյն և վասն մարդկութեան: Ընդհանուր կերպիւ խօսելով՝ եկեղեցին երկու կարգ մարդերէ կը բաղկանայ: Մէկ կարգը կը տանի զեկեղեցին եւ միւս կարգն կը տարուի եկեղեցիէն: Հարուստ Գրիստոնեայն նաւազներէն մին է և ոչ թէ անցորդ: Գործ կը տեսնէ նաւուն մէջ, ոչ թէ ներս կը մտնէ և կը տարուի, հարուստ Գրիստոնեայն կը նկատէ զեկեղեցին իբր պատահութիւն մը Գրիստոնեական գործոյ, ոչ թէ վայր մը ուր իւր վրայ կը դրուին անհաճոյ պարտաւորութիւնք:

ՀԱՄԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍ ՄԸ

Իտալացի եկեղեցական մը որ աստուածահաճոյ կեանք մը կը վարէր և իւր ընկեր արարածները իւր անձէն բարձր կը համարէր, ամբարիշտ ամբօխէն յաճախ կը հալածուէր և կը նախատուէր. ոմանք մինչև իսկ յայտյանգիման կը թշնամանէին զայն և ամէն

տեսակ արգելքներ կը յարուցանէին նորա դէմ իր պաշտօնավարութեան մէջ: Մեծ համբերութեամբ գլուխ կը ծռէր բարեպաշտ եկեղեցականը ամէն զրկանաց և կը շարունակէր զայնս բարիով փոխարինել: Իւր բարեկամոյց մին անգամ մը չ'կրնալով զսպել իւր զարմացում կը հարցնէ նմա թէ, ինչպէ՞ս նա կրնար թշնամանաց առջեւ այնքան հանգարտ սիրտ մ'ունենալ, մինչդեռ այլք զայրոյթէ կաթուածահար պիտի լինէին: «Ըսեմ քեզ ուրեմն», կը պատասխանէ Աւետարանի հեղ և խոնարհ պաշտօնեայն, «թէ գաղանիքը ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ: Աչքերուս և զաննք դործածելու կերպին կը պարտիմ իմ այս յաջողութիւն, որ այնքան քո հիացումը կը գրգռէ»: — «Բացատրեցէ՛ք, կաղաչեմ, Տէր, ձեր միաբը աւելի պարզ խօսքով» կըսէ բարեկամը «Յոժարակամ սիրելի որդեակ» կը պատասխանէ եկեղեցականը «Այսպիսի գոնեակ պարագայից մէջ աչքերս նախ դէպ' յերկինս կը վերցնեմ և միաքս կը բերեմ որ գլխաւոր գործս և կէսնս պատակիս, հոն, վերն է. յետոյ կը խոնարհեցնեմ նայուածքս դէպ' յերկիր և կը մտածեմ թէ ո՞րքան փոքր տեղոյ կը կարօտիմ երբ օր մը թաղուելու լինիմ: Վերջապէս կը նկատեմ շուրջս և կը տեսնեմ թէ ո՞րքան բաղմաց առաւել չարագոյն բռնեք կը պատահին քան ինձ: Այս ամէնը կը սովորեցնեն ինձ թէ, ո՞րքան քիչ պատճառ ունիմ ես այս կեանքի դառնութեանց վրայ դանդաղատելու:»

ԲԱՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Ո՞վ կրնայ պնդել թէ լուսոմն լուսնի
Երկրի ամեն տունկ և խոտ կը բուսնի .
Եւ թէ՛ կենդանիք ծովու ցամաքի
Նովաւ կը շարժին և կապրին յերկրի :

Եթէ չընդունի լոյսն յԱրեգակէն
Գունտ մի խաւարեալ չէ՞ նա լոկ արդէն :
Երկրիս իսկ շրջան և լոյսն կենսական
Ո՞յր զօրութեամբ է , ո՞չ Արեգական :

Ապա երբ տեսնես մեծախառն Արեւ
Խորին զմայլմամբ անոր տուր բարեւ .
Զի նովաւ է լոյսդ , ջերմութիւն անձրեւ
Եւ նովաւ համայն արդիւնք ակներեւ :

Եւ ազդու խոկմամբ ուսիր դու նաեւ
Զայս ճշմարտութիւն պայծառ մշտառեւ ,
Թէ ինչպէս լուսնի լոյսն ազօտ և ցուրտ
Ոչ կարէ մեզ տալ ոչ կեանք ոչ յագուրդ .
Այսպէս մարդկային բանք մտացածին
Ոչ սնունդ կուտան ոչ կեանք հոգիին :

Արեւ լուսատու մեր հոգիներուն
Որ ընու լիով մեր երջանկութիւն .
Մեր Տէր Աստուծոյ Բանն է մի միայն ,
Աղբիւր անսպառ օրհնութեանց համայն :
Ա. Ե. ԱՐԲԱՆՅԱՆ

ՀՐԱՏ ՍՈՒՈՐԱԿԸ

Հրատ մոլորակը ուսումնասիրելու լաւագոյն ժամանակն պիտի լինի 1892 Օգոստոսին . զի յայնժամ մոլորակը երկրիս աւելի մօտաւոր պիտի լինի քան որչափ էր անցեալ 15 տարուան մէջ եւ քան որչափ պիտի լինի նոյնչափ ժամանակ անկէ վերջ : Այդ ատեն մոլորակը պիտի բոցավառի իր ամենէն պայծառ ատեններուն քառապատիկ պայծառութեամբն , եւ յիսնապատիկ աւելի պայծառ քան այն ատեններն երբ երկրէս ամենահեռի կը գտնուի :

Պայծառութեան այս մեծ փոփոխու-

թիւնք , որք կը շփոթեցնէին հիներն եւս , ինչպէս նաեւ մեր ատենի անտեղեակ մարդիկն պարզ են արդի աստղաբաշխութեան լոյսով : Հրատի արեգական շուրջ ունեցած ճամբան բոլորակային չէ , այլ հաւկթաձեւ , եւ արեգակն այս ճամբուն կեդրոնին վրայ չէ , այլ 13,000,000 մղոն կեդրոնէն դէպ ի մէկ կողմն հեռի : Ասոր հետեւանքն սա է որ Հրատի տարւոյն կէս ժամանակին մէջ ⁽¹⁾ . մոլորակը արեգակին շուրջը ուղեւորած ատեն շարունակաբար նորա մօտենալու վրայ է . մինչդեռ միւս կէսին մէջն ալ շարունակ անկէ հեռանալու վրայ է , այնպէս որ մէկ անգամ արեգական շուրջը դառնալու ընթացքին մէջ իր անկէ ունեցած հեռաւորութեան մէջ 26,000,000 մղոնի տարբերութիւն մը տեղի կունենայ :

Արդ , երկիրն ամէն երկու տարին անգամ մը արեգակին եւ Հրատին մէջ տեղն կը մտնէ , որ ըսել է Հրատի մէկ տարին անգամ մը : Եթէ երկիրը այս երկու մարմնոց մէջ մտնէ այն ատենն երբ Հրատը մօտագոյն է արեգակին , յայնժամ երկիրն իւր հեռադիտակաց համար 26,000,000 մղոն մօտաւորութեան առաւելութիւն մը կունենայ , հեռաւորութիւն մը որ թէպէտ փոքր քան մը կերելի երկնային ուրիշ ահագին չափերու քով , բայց եւ այնպէս արհամարհելի քան մը չէ , վասնզի զՀրատ երկրի մօտ կը բերէ ուրիշ որ եւ է ատենէ աւելի : Յայնժամ Հրատ երկնից գեղեցկագոյն ոսկի գունդերէն մին է : Անդ կը գտնուէր 1877ին : Անդ պինի լինի 1892 Օգոստոսին , եւ դարձեալ անդ պիտի լինի 1907ին :

(1) Հրատի տարին գրեթէ մեր երկու տարուան հաւասար է :

Այդպիսի ժամանակաց մէջ աստղաբաշխը լաւագոյն առիթն ունի իւր գննութեանց համար։ Այդպիսի ժամանակաց մէջ չափաւոր հեռադիտակային զօրութեամբ մը Հրատ կերեւի լրացեալ լուսնի չափ մեծ։ 1877 ին էր որ, օրինակի համար, ի Վաշինկթըն Բրոֆ. Հօլ գտաւ Հրատի այն երկու փոքրիկ լուսիններն որոց զոյութեան վրայ ոչ ոք գաղափար ունէր ստաշուց։ Սոքա մարդոյս ծիծաղը շարժող փոքրիկ մարմիններ են, զի ասոնցմէ միոյն տրամագիծը եօթը մղոնէ աւելի չէ, մինչ դեռ միւսն միայն հինգ վեց մղոն տրամագիծ ունի։ Զարմանալի կերպիւ ալ մօտ են իրենց մոլորակին, զի փոքրագոյնն եւ հեռաւորագոյնն 15,000 մղոն հեռի է, մինչ միւսն միայն 6,000 մղոն հեռի կը գտնուի։ Ունին նաեւ օտարոտի շարժում, զի մինչ երկուքն ալ մի եւ նոյն ուղղութեամբ կը շարժին Հրատի շուրջն, մին մոլորակէն այնքան աւելի ծանր կը շարժի, եւ միւսն այնքան աւելի արագ, որ մինչդեռ առաջինն կեղնէ արեւելքէն եւ մայրը կը մտնէ յարեւմուտս, բոլոր ուրիշ շնորհքով լուսիններու պէս, միւսը արեւմուտքէն կեղնէ, եւ մարը կը մտնէ յարեւելս։ Այլով բանիւ, այս լուսինք թէպէտ մի եւ նոյն կողմը կը շարժին, բայց մին իր մոլորակէն շատ աւելի արագ շարժելուն պատճառաւ, Հրատի բնակչաց այնպէս կերեւի թէ հակառակ ուղղութեամբ կը շարժի։ Գիտնոց համար ո՛րչափ նեղիչ պարագայ մ'է այս՝ որ համոզուելէ վերջ թէ ամէն լուսինք պէտք է իրենց մոլորակներէն ծանր շարժին նոցա շուրջն, կը գտնեն երկու լուսինք, որոց մին կը տապալէ այս տեսութիւնն եւ միւսն կը հաստատէ։

Հրատ մեզ համար շահագրգռական

կը լինի զլիստորաբար այն պատճառաւ որ մոլորակաց մէջ ամենէն աւելի երկրիս նմանողն է, թէպէտ իր տրամագիծն մերինին կէսէն շատ աւելի չէ։ Արուսեակ մեծութեամբ աւելի մօտ է մեր երկրին, եւ Հրատէ աւելի կը մօտենայ մեզ անշրպետին մէջ, բայց իւր երեսը այնքան շրացուցիչ է որ շատ քիչ բան կըրնանք դիտել, եւ, երբ մօտագոյն է մեզ, երեսը մէկդի կը դարձնէ, եւ միայն իւր անտեսանելի կռնակը կը թողու մեր հեռադիտակաց։ Հրատ ընդհակառակն, երբ մօտագոյն է երկրիս, կը ներկայէ իւր ամբողջ լուսաւորեալ երեսն, եւ որպէս թէ հրաւէր կը կարգայ մանրակրկիտ խուզարկութեանց։ Հրատի մէկ օրն փոքր ինչ երկայն է մեր օրէն։ Իւր առանցքը այնպիսի դիրք մը ունի որ իւր եղանակներն եւ գօտիներն շատ կը նմանին մերիններուն։ Ունի մթնոլորտ մը, եւ անոր մէջ կը տատանի առաւել կամ նըլազ ջրային գոլորշի, յորմէ կը կարծուի թէ ամպեր կը կազմուին, թէպէտ սակաւ ինչ նրբագոյն եւ անօսր պէտք է լինին նոքա։ Երկու ձիւնապատ սպիտակ զբլուխներ ունի, իր երկու բեւեռաց վերայ, որոց իւրաքանչիւրն զգալի կերպիւ կը փոքրկանայ երբ կը դառնայ ջերմացուցիչ արեգական, եւ զգալի կերպիւ կը մեծնայ երբ կը հեռանայ անկից։ Սոքա սառուցեալ գօտեաց սառնապատ զլուխներն են, եւ մեզ կը պատմեն թէ այդ վերերն եւս կը գտնուին սառիլ, հալիլ, անձրեւել, ձիւնել, սառնարանք, հոսանք եւ այն ամէն բաներն զորս կը պարունակեն սոքա։

Հրատի մակերեւոյթին վրայ կան այլ եւ այլ նշաններ եւ բաժանումներ։ Նըշանք միշտ մի եւ նոյն են, եւ քարտէսի վրայ խնամոտ կերպիւ նշանակուած։

Կան մասեր որք կանաչագոյն են, եւ այլք որք կապտագոյն են, սորա ջուր լինել կը կարծուին. կան նաեւ նարնջագոյն եւ դեղին մասեր որք կը կարծուին ցամաք լինել: Եթէ այսպէս է, Հրատի մէջ ջրոյ եւ ցամաքի բաշխումը հետաքրքրաշարժ է: Երկրիս մակերեւոյթը մեծաւ մասամբ ջուր է, Հրատինը մեծաւ մասամբ ցամաք է: Մեր ցամաքք սակաւամիւ են, անջատեալ եւ մեծ. Հրատիներն են բազմամիւ իրարարու մօտ եւ կղզեման: Անհամար ջրանցներ, նեղուցներ եւ միջերկրեայ ծովեր կան, եւ բոլորն այնպէս կապակցեալ միմեանց հետ որ Հրատի բնակիչը որ եւ է տեղ նաւով կրնայ երթալ, եւ մինչեւ անգամ մոլորոսկին շուրջը նաւարկել, անանց ցամաքի տեսութիւնը կորսնցունելու: Այս ջուրց ճանապարհաց մէջ մակընթացութիւնը զրեթէ չկան, զի Հրատի չնչին լուսիններն շատ քիչ քարշողական զօրութիւն ունին իրենց ներքեւ եղող ջուրց վրայ, եւ եթէ ունենային իսկ չէին կրնար բարձրացնել զայնս այն նեղ եւ ոլորտապտոյտ ծովուց մէջ:

Շխափարէլլի, նրբազնին Խաւաքի աստեղաբաշխ մը, կը պատմէ թէ ինք Հրատի վրայ տեսած է գծերու կամ ջրանցներու ցանց մը, յորմէ ոմանք խիզախութեամբ մակաբերեցին թէ սորա Հրատի վրայ արուեստական բացումներ են Սուէզի եւ Փանամայի ջրանցներուն պէս: Անտարակոյս այսպիսի ահագին արուեստական գործերն, որք քառտուն յիսուն մղոն լայնութիւն ունին գէթ, եւ հարիւրաւոր մղոն երկայնութիւն, մեզ նման էակաց զործն չեն ամենեւին: Երբ մարդիկ արուեստական կը կոչեն զանոնք, պէտք ունին Կուլլիվէրի տեսած հսկայական էակաց:

Հրատի աշխարհացոյցներն իրենց միջօրէականներով, զուգահեռականներով եւ այնպիսի անուններով որք նաեւ երկրիս այլ եւ այլ մասանց տրուած անուններ են՝ դրացնութեան երեւոյթն ունին: Այս աշխարհացոյցներէն ոմանք երեւելի աստեղաբաշխից անուններն գործածած են Հրատի այլ եւ այլ տեղեաց համար: Կան ուրիշներ ալ որք հնութեան եւ դիցաբանական անուանք գործածած են, եւ այսպէս անուանեալ տեղիք այս կերպիւ հեռակայ, ստուերային եւ փառաւոր բանի մը անանուն կերպարանքը կառնուն, որ շատ կը պատշաճի հեռակայ Հրատի կիսածանօթ սահմանաց: Անդ են Ադրիական եւ Թոսքանայի ծովերն, եւ Ուլկէանու հոսանքներն եւ Մթութեան ծովը: Անդ են Այգալոյսի եւ Պրոմէթէոսի ծովածոցներն, եւ Տրիտոնի եւ Արեգական լիճք, Ախերոնի եւ Փլէկէթոնի գետք: Ուրիշ եւ Ատլանտիս անդ են, եւ Ամազոնաց երկիրն, Եդեմի եւ ուրիշ հազարաւոր երկրաց հետ:

Հրատի աշխարհագրութիւնը լուրջ խնդիր մ'է. եւ ուշադրութիւն կը հրաւիրէ Ափրիկէի ամայութեանց նման: Այնչափ լուրջ խնդիր մ'է այս որ ծնունդ տուած է զիտութեան նոր ճիւղի մը, մակերեւութագրութիւն անուամբ. որ եւ կրնայ կոչուիլ Հրատագրութիւն:

Այն ամենագլխաւոր հարցն թէ արդեօք բնակիչ կ'նշ Հրատի մէջ, տակաւին պիտի գտնէ իւր պատասխանը: Գիտութիւնը լուռ է աստ. բայց որչափ գիտցուած է, եթէ երբեք երկրիս սահմաններէն դուրս տեղ մը կապրին մ'իշ նման էակներ, աւելի հաւանական է որ սորա Հրատի ոսկեփայլ դաշտերուն վրայ գտնուին քան այլ ուրեք:

Դ Ո՛Ւ Մ Ի Ա Յ Ն

Ո՞վ յոչնչէ զանհունութիւն զսեղերաց գոյացոյց,
 Յաղջամղչէն ճօշափելի լուսոյ գնդեր ած ի ցոյց.
 Ո՞վ փարասեց անդնդային խոր լրուութիւնն դարաւոր,
 Սկոռեց ոսկի եւ մարգարիտ, սէր ու ժրպիտ, այգ եւ օր,
 Եւ ստեղծեց ձեւ ու նրկար, երանգ ու բոյր, գեղ, շրմորհ,
 Ձեւակերպեց ի մի ակնարկ անքիւ զարդեր նորանոր.
 Կազմեց կամարն երկնի շրթեղ՝ վառ ջահերով յոխնագան.
 Ո՞վ բաժանեց ի միմեանց ցամաքն եւ ջուրց աւազան.
 Դեղազարդեց ըզբուրասան *Եղեւսկան*, եւ եղ անդ
 Ըզնախածնողս մեր կենակցիլ ի պարսիգին արգաւանդ,
 Դո՛ւ սո՛սկ, Աստուած, փա՛նֆ անուանդ :

Ո՞վ երեւցաւ անհառ փառօք մերք ի *Քորեք* եւ ի *Սիւն*,
 Եւ ետ պատգամ իւր սեփական ազգին՝ ձեռամբ *Մովսիսին*,
 Առաջնորդեց ցերեկն ի յամպ եւ ի գիշերն իսկ բոցով,
 Ո՞վ անջատեց յերկուս այլս կանգուն, անշարժ, զկարմիր ծով.
 Յանապատին ջամբեց նոցա առաս *Մաննա* նաեւ չոր,
 Մինչ շրջէին փառսուն ամեր քափառական եւ մոլոր.
 Ո՞վ կասեցոյց *Յորդանակու* հոսանքն անեղ սրբորնբաց
 Որ *Խաւայէլն* անցնէր յա՛յնկոյս ոտիւք փռոցս եւ անթաց.
 Հուսկ պարգեւեց նոցա երկիրն այն՝ որ բոխէր մեղր ու կաթ,
 Որոյ երկին էր միշտ անամպ, լուսածրպիտ, սիրակաթ,
 Դո՛ւ միայն, վե՛հ հառազայթ :

Ո՞վ ներշնչեց յանման յաւիւն *Յոբայ* քննարն հոգեյոյզ,
 Համբերութեամբ ողբալ զիւր բաղդ, մինչ աղետից խորն ի սոյզ
 Անկեալ՝ ծրնունդն իւր անիծէր, օրն առաջին, եւ սակայն
 Արտաւաժառ աչերն ի վե՛ր յառեալ՝ ներման բառնայր ձայն.
 Ո՞վ բոցեռանդ ի խանդ շարժեց *Դաւթ* մուսայն ի սաղմոս,
 Դովաբանել ի սէր ՈՐ ԷՆՆ շրթամբք քրքումն մեղրանոս.
 Ո՞վ *մեծասան* մըղեց քրոյին ի վե՛ր երգել ա՛նարգել
 Չամենայն որ էր սուրբ, վրսեմ, եւ որ զընծա՛ն անարգել.
 Ո՞վ պարգեւեց հրեղէն լեզու մարգարէից որ պարգեւն
 Քօղն ասպառնոյցն, խոյս տալ չարէն, փուն խաբուսիկ երազէն,
 Դո՛ւ, Հոգի՛դ Սուրբ, Սիրոյ գէն :

Ո՞վ բող անհառ փայլն երկնային, սրբոց նըլագն հեծալուր,
 Էջ ի բարձանց երկնից յերկիր, խոնարհեցաւ ի մըսուր,
 Թէպէտ ԱՍՏՈՒԱՎԾ մ'էր կասարեալ, հեմսրապէս մարդացաւ,
 Եւ նաւակեց երկրիս ամեն փողցն ու պաւստ, վիճն ու ցաւ.
 Գո՛գ անսրեալ ոմն անդադար անօթեւան, անհանգիստ
 Թափառեցաւ ի Դաշ/իշ, գործելով բիւր բարիս միշտ.
 Ո՞վ արդեօք, ո՞վ արենախառն ենեղ ֆրսանց ցուրտ շիթեր,
 — «Միթէ՞ յերկինս մինչ կը բազմէր զայս ամենայն կանգիսէր» —:
 Ո՞վ խաչին վրայ բազկասարած մահու բաժակն ըմպեց դառն,
 «Ընդէ՞ր քողեր գիւ ԱՍՏՈՒԱՎԾ իմ», գոչեց նըլաղ անմեղ գառն,
 Սուկ դո՛ւ, Յիսո՛ւս, Սէ՛ր անխառն:

Ո՞վ ցուրտ վիմին խոր լըռութեանն երից աւուրց եղեւ հիւր,
 Յարեա՛ւ, փարթար հառանձօրեայ գըծել շաւիղ մ'անստերիւր,
 Արդեամբ ցոյց տալ թէ նո՛յն էր Տէ՛ր, նո՛յն վարդապետ, նո՛յն Յիսուս,
 Զօրացունել քերահաւասն, եւր'ս կրթել սանն անուս,
 Ո՞վ հուսկ երից աւակեհաց յառեալ աչաց յանդիման
 Ամպաչընեց, արփաթելեց յերկնից յերկինս անսահման.
 Եւ այժմիկ ա՛նց, ընդ աչմէ Հօր բազմած ի փառս՝ արդեօք ո՞վ
 Բարեխօսէ Հօր վաարն մեր եւ զմեզ կոչէ իւրեան քով.
 Ո՞վ ի բարձանց այն կապուտակ գրոս աչօք հայի մեզ,
 Եւ մեղանոյ՛ց ըսէ գոգցես, հերի՛ք լինիք վճակէ՛զ,
 Դո՛ւ, Դո՛ւ միայն, Փրկի՛չ հեզ:

Դո՛ւ Հայր որ տաւ բոց արեգին, փայլ աստեղաց, շող լուսնին,
 Նարմենազան ծաղկանց բոյր, գեղ, որք շուրջ զինեւ յար բուսնին.
 Սոխակին երգ, խոխոջ առուին, եւ հեգիկ շունչ զեփփառին
 Որ ուսնոսէ ծաղկէ ծաղիկ դրօշմել համբոյրն իւր լըռին.
 Դո՛ւ, որ լըսես հառաչն այրւոյն, արբես արցունքն հէզ որբոց,
 Ախտացելոյն տաւ հըզօր դեղ, մահամեծածին կայծ ու բոց,
 Գիտե՛մ եւ ֆա՛ջ կը հաւատամ որ Դո՛ւ եւ եթ ես կարող
 Սիրոյդ մի կայծն ինձ շընորհել, ի՛նձ, — որդ, փոշի՛, ա՛յլ մի հող —:
 Ահաւասի՛կ եմ, ո՞վ Յիսուս, ի՛նչպէս որ եմ ա՛յնպէս գամ,
 Ի Քեզ փարիլ, արձագանգ մ'ալ լինել սիրոյդ յարածամ,
 Ո՞վ թշուառաց բարեկամ:

ԾԱԳՈՒՄՆ

Ե Ի

Ը Ն Թ Ա Յ Ք

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Ի Հ Ա Յ Ս

(Շարունակութիւն իսկ 177)

Աստուածատուր Պատրիարք իւր պաշտօնավարութեան վերջին տարւոյն մէջ բաւական զայրոյթ յայտնեց ընդդէմ բարեկարգչաց։ Թուի թէ իւր միայնակութիւնն և երկշոտ բնաւորութիւնն համարձակութիւնն չէին տար նմա աւելի բան մը ընել, միայն թէ որովհետեւ պատրիարքական իշխանութիւնն բացարձակ է կղերական դասուց նկատմամբ, միայն մէկ անձ, եղնակ Տէր Վրթանէս Գրիգորեան կըրեց հալածանք Նորին Սրբազնութեան օրով։ 1843 թուականի, Փետրուար ամսոյն մէջ, յիշեալ քահանայն վիլոնազուրկ եղաւ Մայր եկեղեցւոյ Աւագ քահանայ Տէր Սարգիսի ձեռամբ Պատրիարքական հրամանաւ։

«Բարեպաշտութեան Միաբանութիւնն» յայնժամ պատշաճ համարեցաւ որ Տէր Վրթանէս ատեն մը հեռանայ մայրաքաղաքէն և դարձեալ երթայ քարոզէ Վահագնաբան Փոքուն Ասիոյ այլ և այլ կողմերը։ Անսաց Տէր Վրթանէս բարեկամաց խորհրդեան՝ գնաց իբրեւ շրջիկ քարոզիչ ուր որ Տէրը կ'առաջնորդէր զինքն քարոզել զՅիսուս Քրիստոս և զնոյն ի խաչ ելեալ։

Տէր Վրթանէս վերադարձաւ իւր ուղեւորութենէն նոյն տարւոյ Սեպ-

տեմբերի առաջին շաբաթ օրը, և հետեւեալ օրն որ էր Կիւրակէ, ըստ իւր սովորութեան կանուխ գնաց յեկեղեցի իւր քահանայական զգեստովն։ Իսկ եկեղեցւոյ Խաչատուր անուն դռնապանն, անտարակոյս իւր ստացած հրամանին համաձայն, ձերբակալեց զՏէր Վրթանէս և անմիջապէս տարաւ ի բանտ։ Յետոյ Պատրիարքն ջանաց համոզել զքանտարկեալ քահանայն զիջում ընել եկեղեցւոյ, և յետս կոչում ընել՝ հակառակ իւր համազմանց։ Այդ իմաստիւ գրութիւն մը մատուցուեցաւ նմա՝ որպէս զի ստորագրէ զայն։ Բանտարկեալն պատասխանեց թէ, անկարելի էր իրեն ստորագրել այնպիսի գրութիւն մը որ իւր խղճին հակառակ էր, բայց և այնպէս ինքը գրեց թուղթ մը յորում կ'ըսէր թէ. «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ օրինաւորապէս ձեռնադրեալ քահանայ մ'է ինքը, և պարտական ի պաշտօնէ քարոզել զՅիսուս Քրիստոս, ինչպէս ի սիրոյ և ի պարտաւորութենէ շարժեալ ջանացած է կատարել իւր այս հոգեւորական գործ և պիտի ջանայ կատարել օգնականութեամբ Տեսուչ մինչեւ ցվերջին շունչ իւր։» Պատրիարքը չընդունեց զայս թուղթ և երկրորդ անգամ պահանջեց սպառնալէօք հանդերձ որ ստորագրէ զմիւսն։ Յայնժամ Տէր Վրթանէս բացորոշապէս պատասխանեց թէ, «Հրամայեալ է ինձ ի Տեսուչէ յասելն՝ Սյլ գու խօսեալ'ց որ ինչ վայել է ողջամիտ վարդապետութեանդ։ Ոչ ինչ կրնամ ընել կամ ուսուցանել որ հակառակ է Բանին Աստուծոյ վարդապետութեանց, եթէ մինչեւ իսկ առ դրան եկեղեցւոյ դըլխատիլ հարկ լինի ինձ։» Զարմանալի

է որ սոյն պատասխանը գրաւոր կերպիւ Պատրիարքին հաղորդելէն օր մը ետք ազատ արձակուեցաւ: Սակայն չ'կրցաւ վայելել սոյն ազատութիւն երկարատեւ, զի քիչ վերջ պատրիարքարանի բարապանք ձերբակալեցին զՏէր Վրթանէս հրապարակի մէջ և առանց բառ մ'իսկ խօսել տալու, տարին բռնի դրին ցեղանաւու մը մէջ որ պատրաստ կը կենար երթալ ի Նիկոմիդիա, ուստից յաքսոր տարուեցաւ ի Վանս Սրմաշու: Աւելորդ է քսել, որ նախկին Պատրիարք Ստեփան եպիսկոպոս, և այլ եկեղեցական լուսամիտ հարք ընդունեցին զՏէր Վրթանէս ո'չ իբրեւ աքսորեալ ոմն, այլ իբրեւ յոյժ սիրեցեալ հիւր մը և հայ-թայթեցին նմա՝ հանդստեան և գիւրութեան ամէն միջոցներն: Տէր Վրթանէս կը քարոզէր և կը տարածէր անդ բարեկարգութեան գաղափարն ամենայն համարձակութեամբ ցորքան կը մնար անդ:

1844 Հոկտեմբեր ամսոյ մէջ Աստուածատուր Պատրիարք հրաժարեցուցուեցաւ պաշտօնէն, զի ո'չ եւս հանգուրժելի կը լինէին նորա գործերն, որք ազդը ամօթով կ'ընէին օտարաց առջեւ:

Աստուածատուրի յաջորդեց Չմիւռնիոյ առաջնորդ Մատթէոս եպիսկոպոս որոյ նկարագրին նկատմամբ արդէն քանիցս խօսելու առիթ ունեցանք: Սա՝ վարանոտ եկեղեցական մ'էր. ինքը թէպէտ եկեղեցւոյ մէջ մուտ գտած զեղծմանց քաջ տեղեակ, և երբեմն իբրեւ բարեկարգութեան սերտ կուսակից ներկայացած, սակայն իւր վարանոտ բնութեամբ յոյժ կ'զդուշանար իրեն դէմ յարուցանել միւս

հակառակ կուսակցութիւնն որ հզօր և ազդեցիկ էր յաչս ամենեցուն: Սորա պատրիարքական գահու վրայ բազմելէ անմիջապէս ետք, բարեկարգութեան գաղափարին կուսակիցք սկսան այցելել նմա ի շնորհաւորութիւն: Պատրիարքն առ հասարակ սոցա ամենուն հետ սիրով և մտերմաբար կը վարուէր և ինքզինք համախոհ կը ցուցնէր նոցա: Սակայն յետին աստիճան անձկութեամբ կը խրատէր զանոնք կարի զգոյշ լինել, իրենց պահել ինչ որ գիտէին, և առիթ չ'տալ որ և է յուզման:

Բնական է որ Հայ ժողովրդեան մէջ օրուան խնդրոյ մը կերպարանքն առած էր սոյն կրօնական խնդիր: Ամենուրեք կը խօսուէր սոյն նիւթոյ վրայ, և նոքա որ ջերմապէս փափաքող էին եկեղեցական բարեկարգութեան և ջանադիր էին ապրիլ Աստուծոյ երկիւղին և ունենալ մաքուր խղճմանք առաջի Աստուծոյ և մարդկան, չէին կրնար մտադիւր հաւանիլ որ իրենց կրօնական վարուց մէջ առաջնորդուին վարանոտ անձերէ, և իրենց գաղափարներն և զգացումներն ծածկեն ուրիշներէն նման այն քանքարաթափոյց ծառային որ իրաւամբ արժանի եղաւ կոչուելու «Ծառայ չար և վատ»: Մատթ. Խե. 26:

Աստանօր պարսինք խոստովանիլ թէ ինչպէս ամէն ատեն և ամէն հասարակութեանց մէջ, նոյնպէս սոյն ժամանակ բարեկարգութեան գաղափարին յարողներու մէջ գտնուեցան անխոհեմ և անպատշաճ լեզու գործածողներ ի մեծ վիշտ մեծագոյն մասին: Սորա անպետ վէճեր յառաջ կը բերէին անուշադիր լինելով առաքե-

լական այն պատուական խրատուն որ կ'ըսէ, «Եւ Բանն ձեր յամենայն ժամ լի շնորհօք Տեառն իբրեւ աղիւ համեալ լիցի, դիտել որպէս արժան իցէ ձեզ իւրաքանչիւր ումեք տալ պատասխանի:» Կողմ. Գ. 6:

Սոյն միջոցին Ամերիկեան Միսիոնարք հոգեւոյս դրեանց և տետրակներու ծրարներ պատրաստելով իւրաքանչիւրի վրայ Հայ մեծատանց և ամիրայից հասցէն գրեցին և յղեցին իւրաքանչիւրին: Սուք էին Արքունի Վառօդապետ Յովհաննէս և Պօլոս ամիրայք, Արքունի Ճարտարապետ Յովհաննէս և Կարապետ ամիրայք, Աշնանեան Պօլոս, Փալապետ ճանիկ, Երկանեան Յարութիւն, Միսաք, Մաքսուտ, Կեղեկեան Յարութիւն և Գալա Քէհեան Գէորգ ամիրայք: Սուքա ամենեքին եթէ ուշի ուշով ընթեռնուին սոյն իրենց մատուցուած հանձնի և ապին զայնս իրենց ուղղուց ձեռքը փախաքելով նոցա բարոյական կրթութեանն՝ ինչ մեծ բարիք պիտի լինէին այն գրեանք իւրեանց սերնդոց որոց շատերուն ողբալի վիճակը զարգիս յայտնի է յաշտ ամենեցուն: Ամիրայք ընդհանրապէս չըրին այսպէս, այլ մղեալ իրենց խոստաբնաւորութենէն ամէնքն միաբանելով տարին ծրարներն առ նորընտիր Պատրիարքն և սպառնալեօք պահանջեցին որ նոյն օրինակ գործողութեանց առաջն առնելոյ համար ամէն միջոց ի գործ դնէ անմիջապէս: Պարտինք խոստովանիլ թէ այսպիսի պարագայից մէջ Պատրիարքին կացութիւնը յոյժ գոռարին կը լինէր: Աւետարանական վարդապետութիւնը արագաբար կը տարածուէին ամենուրեք: Հա-

կառակորդք խմբովին կը դիմէին ի Պատրիարքարան և կ'ստիպէին հեղ. Պատրիարքն որ վճռական միջոցներ ձեռք առնու, որպէս զի արդեամբ արգիլուին հասարակութեան մէջ գրտնուած ձգտումներն դէպ յեկեղեցական բարեկարգութիւն: Նոքա այն աստիճան զայրացեալ էին, որ թոյլ պիտի չ'տային որ Պատրիարքը առկա ձգէ զայս ինդիր, և արդէն սկսեր էր զրոյց տարածուիլ թէ, Մատթէոս ինքն եւս կուսակից է բարեկարգութեան դադարարին: Տարակոյս չ'կայ թէ Պատրիարքը զգացած էր թէ եկեղեցին կարօտ է բարեկարգութեան: Եւ ի մօտոյ ճանաչելով զՄատթէոս Պատրիարք, պատճառ ունինք հաւատալու թէ, եթէ վստահ լինէր որ կրնար ժողովուրդը իւր հետն ունենալ, որպէս նաեւ իւր բոլոր աստիճաններ, պատիւ և փառքը՝ իրապէս նախամեծար պիտի համարէր թողուլ հին դրութիւնը և ընդունել զնորն: Քաջ դիտել, սակայն, որ հարստութիւն, ազդեցութիւն, պատիւ և փառք իրեն հետ չէին կրնար ընթանալ, եթէ ինքն յանձն առնուր Քրիստոսի համար եղած նախատանայ: Ինչպէս գիտեն ժամանակակիցք յոյժ փառամոլ եկեղեցականաց կարգէն էր նա, և յայնժամ հասեր էր եկեղեցւոյ այն բարձրագոյն իշխանութեան յորմէ հասնելու համար ի գազալմենակէտն փառաց, ի Կաթողիկոսութիւն, միայն մէկ քայլ մնացեր էր. ուստի որոշեց իւր դիրքը ամրապնդել և ապահովել: Տեսաւ որ բարեկարգութեան գաղափարին շերտ կուսակիցք երբեք տրամադիր չեն տեղի տալ հաւատոյ և խղճի վերաբե-

րեալ խնդրոց մէջ, որպէս ինքն կ'ա-
կընկալէր ի սկզբան: Ուստի ինքզինք
ազատելու համար միայն մէկ միջոց
մը կար, այն է, զսէւլ բռն իր անձ-
նական համոզումներն: Առանց վա-
րանման որոշեց ճշմարտութեան հա-
կառակորդի մը ընթացք բռնել, և
այն նոյն վայրկենէն իւր անձնական և
պաշտօնական բոլոր ազդեցութիւնն ի
գործ դնել, որպէս զի բնավինջ ընէ
զայն կուսակցութիւն որ այլ եւս բո-
լորովին հակառակ էր իւր նպատա-
կաց: Արդ, սոյն նպատակը յառաջ
տանելու համար երկու կերպ կար իր
առջեւ: Համոզակիր միջոցք կամ բռ-
նութիւն, այլով բանիւ, քաղցրու-
թիւն կամ հալածանք: Որոշեց, սա-
կայն, նախապէս փորձել այս երկու
միջոցներէ խառնորդն:

Սոյն միջոցին Ատաբաղարու բարե-
կարգիչ խումբն «Ուսումնական ընկե-
րութիւն» մականուանեալ հիմնեց
կազմակերպութիւն մը որոյ նպատակն
էր կրօնական, բարոյական և բանա-
սիրական օգտակար գրեանց, հանգի-
սից և լրագրաց միջոցաւ լուսաւորել
և հրահանգել զժողովուրդն Աւետա-
րանին գիտութեամբ: Սոյն ընկերու-
թիւն ժողովրդեան մէջ ընթերցասի-
րութիւն արծարծելու և իւր բարի
նպատակը յառաջացնելու համար իւր
անդամոց միջոցաւ զանազան տեղեր
ժողովումներ կ'ունենար, թէ արանց
եւ թէ կանանց համար: Տէր Աթա-
նաս Աթանասեան հոգեսէր և բարե-
ջան քահանայն Ս. Լուսաւորիչ եկե-
ղեցւոյ՝ ոչ նուազ կը քաջալերէր սոյն
բարեսիրական գործ և կ'օգնէր այնմ:
Այսպիսեալ գիտութիւն և Աւետա-
րանական հրահանգութիւն ի միասին

կը ծաւալէին և հոգեւոր շարժումը
օր ըստ օրէ կը յառաջանար ո'չ միայն
քաղաքին մէջ, այլ և ի գիւղօրէս:
մանաւանդ ի Գուրապէլէն, ուր բա-
ւական թուով անձինք միաբանած էին
ուսանիլ զՍ. Գիրս: Նոյն ատեն սոյն
նոր կենաց շարժումն սկսաւ երեւիլ
Յունաց մէջ եւս յորոց ոմանք կը միա-
նային ընդ Հայս ամենայն համակրա-
նօք և անկեղծ եղբայրութեամբ: «Բա-
րեպաշտութեան Միաբանութիւն»ն
մայրաքաղաքէն յաճախ այցելուներ
կը յղէր յԱտաբաղար ի քաջալերու-
թիւն: Այս նկատմամբ մեծ աշխատու-
թիւն ունեցած է Տէար Քրիստափոր
Սերովբեան ապա Տօք. Քրիստափոր
Սերովբեան:

Սոյն տարւոյ մէջ, այսինքն, 1844
աշնան միջոցին Ամերիկեան Միսիօնար
Պատ. Տուայթ վերստին այցելեց յԱ-
տաբաղար, և առաջին անգամ լինե-
լով Տէրունական Ընթերցաց հաղորդու-
թեան խորհուրդն կատարեց ի տան
ձէճիլեան Համբարձում աղայի ուր
սովոր էին եղբարք համախմբիլ Կիւ-
րակէ օրեր յընթերցումն Ս. Գրոց և ի
պաշտօն երկրպագութեան: Հաղոր-
դութեան խորհրդոյ պարբերական
կատարումն, ո'չ իբրեւ պատարագ այլ
իբրեւ յիշատակութիւն վասն մեղաց
աշխարհի ջախջախեալ մարմնոց և հե-
ղեալ արեան Տեսուն՝ արդէն կը կա-
տարուէր Կ. պոլսոյ մէջ ի ձեռն Ամե-
րիկեան Միսիօնարաց. բայց ոչ հրա-
պարակաւ, այլ գաղտնի կամ սուսն-
ձին «Բարեպաշտութեան Միաբանու-
թիւն» անուանեալ խմբին հետ:

Միւս կողմէ Մատթէոս Պատրիարք
կը պատուիրէր բոլոր քահանայից որ
նշանակեն ամէն այն անձանց անուան-

քը որ խոստովանանքի չէին երթար, արձակում չէին առնել և չէին հաղորդուել իրենց թաղի եկեղեցւոյն մէջ, և ինքը զանոնք կանչելով կը ջանար համարել զոմանս յանդիմանելով և զոմանս մինչեւ իսկ համարուել յորդորելով:

Սոյն միջոցին թէ ի Կ. Պոլիս և թէ՛ ի շրջակայս կային բաւական թուով եկեղեցական Հարք՝ որք Աւետարանական ողջամիտ վարդապետութեանց անխարդախ կաթը ջամբելով Հայ սերնդեան, ջանադիր էին Ազգը և եկեղեցին բարեկարգել: Այս դասուն կը վերաբերէր Պետրոս վարդապետ ձիւղմէճեան զորմէ առիթ ունեցանք խօսիլ ի թիւ 175: Սա՛ Կիւրակէ՛ օր մը՝ ունկնդիր էր Մատթէոս Պատրիարքի քարոզութեանն որ յատկապէս ուղղեալ էր բարեկարգութեան դադափարին կուսակցաց ընդդէմ: Պատրիարքը բնաբան առեր էր առաքելոյն Պօղոսի հետեւեալ խօսքը պակսեցնելով նորա այն մասը որ ի ստորեւ կէտերով կը նշանակուին: «Զգոյշ լերուք մի ոք իցէ որ զձեզ կողոպտիցէ ճարտարմութեամբ և մնտաի խաբէութեամբ... ըստ տարերց աշխարհիս և ո՛չ ըստ ֆիսուսի Բրիստոսի:» Կողմ. Բ. 8: Պետրոս որ համարձակ, քաջութիւն և Ս. Գրոյց ամենայնիւ հմուտ վարդապետ մ'էր, յետ մի քանի աւուրց առիթ ունեցաւ ներկայանալու Պատրիարքին, և առիթ գտաւ հարցանել նմա թէ, է՞ր պակսեցուցած էր նոյն Կիւրակէ աւուր քարոզին բնաբանէն «որք ըստ մարդկան աւանդութեան» կարեւոր մասը: Պատրիարքը պատասխանեց թէ, «Որովհետեւ քարոզիս նպատա-

կը եկեղեցւոյ աւանդութիւններն հաստատել էր, վասնորոյ չէի կրնար առաքելոյն խօսքը ճշգրութեամբ առնուլ որ չէր յարմարեր նպատակիս»: Վարդապետը դարձեալ հարցուց թէ, ունի՞նք իրաւունք թիւրելու կամ պակսեցնելու Աստուծոյ խօսքէն այնպիսի բառ ինչ կամ իմաստ որ ընդդէմ կուգայ մեր նպատակին: «Այո», պատասխանեց Մատթէոս Պատրիարք և օրինակ բերաւ Մատթէոսի Աւետարանէն սա համարը. «Հրեշտակաց իւրոյ պատուիրեալ է վասն քո... և ի վերայ ձեռաց բարձցեն զքեզ եւն»: Մատթ. Գ. 6: Վարդապետն համարձակութեամբ և լուրջ կերպիւ պատասխանեց թէ, «Այդ ձեր Սրբազնութեան յառաջ բերած վկայութիւնը սատանային խօսքն է որ կը խեղաթիւրէ Աստուծոյ խօսքը որ կ'ըսէ, «Հրեշտակաց իւրոյ պատուիրեալ է վասն քո, ի պահել զքեզ յամենայն ճանապարհս քո, եւն»: Մատթ. Գ. 11: Եւ յարեց, «Միթէ մենք սատանան ընելո՞ւ ենք մեզի օրինակ:» Սոյն խօսակցութիւն բաւական երկարեցաւ երկու եկեղեցականաց միջեւ: Առաջինն տեսնելով վերջնոյն լուրջ հարցումներն և իւր ընդունած պատասխաններու դէմ յառաջ բերած բանաւոր և անդիմադրելի առարկութիւններն, ջանաց նորա շահասիրական զգացմանցն դիմում ընել և զայն մայրաքաղաքէն կամովին հեռացունելու համար խոստացաւ նմա Ռուսիոյ սահմանակից ընդարձակ թեմի մը առաջնորդութիւն, պայմանաւ որ իր դիտցածն իրեն պահէ և եկեղեցւոյ շաւղէն դուրս չ'ելնէ: Պետրոս վարդապետ մերժեց սոյն առաջարկն

խորհելով թէ դաւ մ'էր այն լուիկ կերպիւ զինքն յաքսոր զրկելու: Քիչ օրերէ ետք Պետրոս վարդապետ ինքնին ելաւ մայրաքաղաքէն, գնաց ի Պէյրութ, անտի Հալէպ և ապա յԱյնթապ ուր քարոզեց և տարածեց արքայութեան Աւետարանը ամենայն շերմեռանդութեամբ և անձնուիրութեամբ իբրեւ հաւատարիմ պաշտօնեայ Քրիստոսի մինչեւ ցվերջին շունչ իւր:

Կրնայ հանգուցեալ Պետրոս վարդապետ ճիզմէճեան իրաւամբ անուանիլ առաջին Աւետարանիչ Այնթապու և շրջակայից ուր վարդիւս կան յոյժ բազմաթիւ և ըստ ամենայնի յառաջացեալ Աւետարանական ժողովուրդը: Ամերիկեան Միսիոնարք ոչ նուազ ետք ոտք կոխեցին այն կողմեր:

(Շարունակելի)

Շ Ի Ր Ի Մ Ք

(ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆ ԸՐՎԻՆԿ)

Գերեզմանն է փորձաքար ճշմարիտ սիրոյ: Անդ է զի աստուածային այդ յատկութիւն ի յայտ կ'ածէ զիւր գերազանցութիւն քան զբնական դրդիւն սոսկ անասնական յարման: Վերջինն պարտի նորոգուիլ յա՛ր և կենդանի պահուիլ իւր առարկայի ներկայութեամբ, բայց սէրն այն որ կը գտնուի ի հոգւոյ կրնայ վառ պահուիլ ընդերկար, մինչ իսկ ցկեանս: Համակրանք կը թուլանան այն հրապուրանաց հետ միասին ոյք իւրեանց զարթման պատճառ եղան, և կը դառնան սարսեցուցիչ դառնութեամբ գերեզմանի սոսկալի շրջափակէն, այլ անտի

է զի ճշմարտիւ սգեկան սէրն կը բարձրանայ ի վեր, զտեալ ամէն մարմնային բաղձանքէ. և կը վերադառնայ, իբրեւ հուր նուիրական, լուսաւորել և սրբադործել զսիրտ սգացելոյն:

Հանգուցելոյն առթած թախիժ այն միակ վիշտն է զոր ի սղառ կը մերժեմք ի բաց վանել մեր սրտիէ: Ուրիշ ամէն խոյ կամիմք բուժել, մոռնալ ամէն վիշտ. այլ սրբազան պարտականութիւն մը կը համարեմք բաց թողուլ զայս վէրք: Այս խոյ կը սնուցանեմք և կաճեցնեմք յառանձնութեան: Կա՞յ մայր մը որ մոռնայ յօժարակամ զաւակն այն սիրասուն որ զերդ կոկոն մը ցօղափայլ թարչամեցաւ ընդ փոյթ, և մահուան ցրտին հողմունք վարեցին զայն ի տար աշխարհ, ի գերեզման նսեմաստուեր, թէ և նորա կենաց մէն մի միջադէպ իբրեւ փուշ մը կը ծակոտէ զիւր սիրտ: Կա՞յ զաւակ մը որ մոռնայ յօժարակամ իւր բիւրիցս սիրեցեալ ծնողաց անհուն գորովն ու գուրդուրանք, թէ և զայնս յիշելով կը դալարին իւր ազիք: Ո՞վ, հոգեվարքի ժամուն մէջ իսկ, կը մոռնայ երբէք բարեկամն ոյր վանն կը սգայ: Ո՞վ, երբ նոյն իսկ ցուրտ շիրիմն կը փակէ իւր աշխարհի սիրեւագոյն էակին, սիրուհւոյն նըշխարներն, երբ կ'զգայ իւր սրտին փշրիւն, հալիւն նորա գերեզմանի փակմամբ, կը բաղձայ երբէք այդ քաղցրիկ էակի յիշատակն մոռացութեան մատնելով մխիթարիլ եւ սփոփիլ: Ո՞չ, սէրն այն որ կենդանի կը մնայ յետ մահուանն իւր առարկայի՝ հոգւոյն աշնուագոյն յատկութեանց մին է: Եթէ ունի իւր դառնութիւններ, ունի նաեւ իւր հաճոյքներ: Եւ

երբ դառնագոյն վշտաց արատելըումն փոխի յարտասուս մեղմահոսան, երբ մեր սիրելեաց անշնչացեալ դիակաց պատճառած յանկարծական տառապանքն և բուռն վիշտ մեղմին և միայն իւրեանց կենդանութեանց տըխուր յիշատակներ յածին ի միտս, ո՞վ երբէք արմատաքի կը խլէ յիւր սրտէ սոյն օրինակ մի քաղցր տխրութիւն: Թէ և մերթ մեր զուարթութեանց պայծառ ժամեր պատէ սեւաթոյր տմայերով, և կամ խորին տխրութիւն մը սիրտէ անձկութեան ժամուց վրայ, սակայն ո՞վ կը փոխանտկէ զայն զուարթ երգոյ, ցնծալի խրախութեանց հետ: Ո՞չ ապաքէն շիրիմը ունին քաղցրագոյն ձայն մը քան ցնծութեան երգս հեշտալուր: Անդ կայ հանգուցելոյն յիշատակարանն առ որ կը գիմեմը կենդանի բարեկամաց հրապոյրներէն իսկ հրաժարելով: Ո՞հ, շիրիմն կը թաղէ ամէն մոլորութիւն, կը ծածկէ ամէն յանցանք, կը շիջուցանէ ամէն քէն ու ոխ: Իւր խաղաղալից կուրծքէն ոչ այլ ինչ կը բղխի բայց միայն քաղցր յիշատակներ, հաճելի յատկութիւններ: Ո՛ր կարէ դիտել թշնամոյն իսկ դերեղմանն, և չ՛զգալ յինքեան զլճական աղիւղորմ բաբախիւն մը, չ՛զգալ կսկիծն իւր սրտի, զի կռուած է ալ մը հողի հետ, որ, ահա՛, կը լուծուի իւր սուջեւ:

Բայց մեր սիրելեաց շիրիմը, ո՞րպիսի վայրը են խոկմանց: Անդ առ մեզ կը դառնայ առաքինութեան և ազնուութեան պատմութիւնն ողջոյն, անդ մեր առջեւ կը պատկերանան հաղարումէկ դիւանքներ ոյք կը շրուայուին մեր վրայ առօրեայ մահերմական հաղորդակցութեանց միջոցին,

անդ կը յիշեմք օրհասականի վերջին գործիք, լուրջ ու տխրալի գործիք: Ո՞հ, երբ դիտեմք մեր սիրելեաց շիրիմներն, ո՞րպիսի տխուր և միանգամայն քաղցր յիշատակներ կը զարթնուն ի միտս մեր, ո՞րպիսի տեսիլներ կը պարզուին յաչս մեր: Ահ կը տեսնեմք մեր սիրելեոյն մահուան անկողինն, կը լսեմք իւր սրտածմիկ հառաչներ: Գողցես շիրմէն խուլ ձայն մը կը բարձրանայ և կը կրկնէ այն սիրոյ խօսքեր, զորս կ'արատասնէր մահամերձն ժպտուն դիմօք ցոյց տալու համար մեզ թէ կը սիրէր զմեզ ջերմագինս: Եւ երբ զեփիւռն իւր մեղմ ու զով շնչով կը փայփայէ զմեզ, կը յիշեմք այն ժամն երբ մահամերձն առ մեզ կարկառեց իւր դողդոջ ու դալկացեալ ձեռներ յաւիտենական հրաժեշտի ողջոյնն տալու, կը տեսնեմք յառեալ աչաց վերջին սիրալիր հայեացք, որ առ մեզ կ'ուղղուէին դուրս թեան սեմերէն իսկ:

Ահ, դես՛ ի շիրիմ թաղեալ սիրոյ, և խոկայ: Անդ կը գտնուի պատմութիւնն ամէն անցեալ բարերարութեանց զորս ընդունած եմք այդ վախճանեալ բարեկամէն, առանց երախտագիտութեան ամէն անցեալ գորովանաց համար զորս վայելած եմք առանց փոխարինութեան, այլ ո՞հ, նա երբէք, երբէք չպիտի վերադառնայ միտարիւլ քո զգմանէդ:

Եթէ զաւակ մ'ես, և քու սիրեցեալ, դորովալիւր ծնողացդ հոգւոյն տխրութիւն մը պատճառած ես, կամ միտած ես նեւ մը նոցա արծաթեայ ճակատուց. — եթէ այլ մ'ես, և երբէք քո բարեսրտութեանդ կամ ճշմարտութեանդ նկատմամբ տարակոյսներ

եւ զարթուցած այն սիրատենչիկ կրծոց որ քո բազկացդ մէջ կը յուսար գտնել իւր երջանկութիւնն. եթէ բարեկամ մ'ես, և երբէք խորհրդով, կամ բանիւք, և կամ գործով անիրաւած եւ այն ոգին որ քեզ էր վստահած ազնււաբար. և եթէ սիրահար մ'ես և երբէք պատճառած եւ մի գառնակսկիծ վիշտ այն ճշմարիտ սրտին որ այժմ կը կենայ ցրտին և լռին քո ոտիցդ ներքեւ, — վստահ լեր թէ ամէն խոժոռ հայեացք, ամէն անշնորհ խօսք, ամէն անիրաւ գործք պիտի դիզուին յիշողութեանդ մէջ, և տանջեն քո հոգին չարաչար՝ դժոխմբեր վիշտերով: Վստահ լեր թէ պիտի խոնարհիս դու շիրմին վրայ տխուր ու վշտապստեալ և հառաչես ողբաձայն, թափես անօգուտ արտօսք, առաւել դառն, առաւել խորին, զի անլսելի են և անօգուտ:

Յետոյ հիւսէ ծաղկեայ անուշաբոյր պսակներ, և սիւսէ բնութեան դեղեցկութիւններ նորա շիրմին շուրջ, սփռի սիրտն քո վշտաբեկ, եթէ կըրնաս, զըջման այս գորովալի և սակայն մնտի հարկով, այլ եւս խրատ առ, միանգամայն, մեռելոյն համար ունեցած այս զըջական վշտաց դառնութենէն, և յայսմհետէ լեր առաւել հաւատարիմ և յօժարաւորոյթ քո պարտականութեանդ առ կենդանի մնացեալս:

Ասան

ՄԻՔԱՅԷԼ Խ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Բարեկամութիւնը բոյս մ'է որ զարնող հողմոց ալ սլարտի դիմադրել:

Ո՛վ որ բնաւ չ'կրնար զիջում ընել բարեկամութեան մէջ, չ'կրնար նաեւ լինել բարեկամ:

ԾԱՂԻԿՆ ՈՒ ԱՄՊ

(ՆՍԱՆՈՂԱԲԱՐ)

1. Ամառ էր ու հուր
Տեղայր արեգակ.
Եւ բոց կը շնչէր
Մահաբեր խորշակ:
2. Ծաղիկն ի հովտին
Մերձ ի նուաղել՝
Տեսնելով ամպը
Որ վերէն կ'անցնէր:
3. Բացաւ սրտիկը
Վիշտերը պատմեց,
Բարեկց ամպին
Գթութիւնն հայցեց:
4. Մի՛ այգւէն փութով
Ընթանար, ա՛մպիկ,
Ո՛հ, անտես մ'ըներ
Խեղճուկ այս ծաղիկ:
5. Դեռ նոր իթթեցան
Թերթերս փափկիկ,
Դեռ նոր ծիլ տուն
Յոյսերս անուշիկ:
6. Ի ծոց այս հովտին
Ո՛հ, կուգեմ ապրիլ.
Շողալ կուգեմ դեռ,
Բուրել ու սիրուիլ:
7. Տուր ինձ, կ'աղաչեմ,
Շիթեր կենսածին,
Ո՛հ, թող իմ Գարուն
Ծնի վերստին:
8. «Ես Գործ կարեւոր
Ունիմ կատարել,
Իմ վերադարձին
Պարտիս սպասել:»
9. Ամպն ըսելով զայս՝
Անտի հեռացաւ,
Եւ յետ աւուրց ինչ
Յանկարծ երեւեցաւ:
10. Յորդառատ հեղեղ
Տեղաց այս անգամ,
Բայց, ո՛հ, չկրցաւ
Կեանք տալ մեր ծաղկան:

Գեղեցիկս կը բացատրէ զայս առակ Anonի հետեւեալ խօսքերն. «Սիրոյ ու Գորովոյ նարդոսիդ տուիլ մի՛ պահէր կնքեալ մինչև այն ատեն երբ բարեկամքդդ ո՛չ եւս են: Քաղցրութեամբ լեցուր նոցա կեանքը: Քաղցր խօսքերը՝ զորս պիտի արտասանես նոցա մեկնումէն յետոյ արտասանէ այժմիկ: Ծաղիկներն՝ զորս պիտի զրկես նոցա դադաղին, զրկէ պսօր ի տուն նոցա, մինչ կապրին բարեկամքդ: Եթէ բարեկամքս ունին սիրոյ եւ յամուկրանաց նարդոսի տուիւր ի անուշահոտութեամբ, եւ կը պահեն զայնս, բանալ օր մը իմ անկենդան մարմնոյս վրայ, կ'ըլձամ որ բերեն ինձ զայնս իմ տխուր ժամերուն մէջ եւ բանան զայնս ի մխիթարութիւն իմ եւ ի զուարթութիւն: Նախամեծար կը համարիմ ունենալ դադաղ մը անզարդ եւ անծաղիկ, քան կեանք մը զուրկ ի քաղցրութենէ սիրոյ եւ համակրանաց:»

Ս. Մ. ԳԱՍԱՊԵԱՆ

Յ Օ Ղ Ե Ր

Յաղթէ՛ այն փորձութեանց՝ որք կը գանուին «Պարտուց» ճանապարհին վրայ, բայց խուսափէ՛ բոլոր ուրիշներէն:

— Առանց քաջութեան՝ ճշմարտութիւն, եւ առանց ճշմարտութեան չը լինիր ո՛ր եւ է առաքինութիւն:

— Քաղցրութիւն կը թափայնէ այն զրահն՝ որոյ վրայ կշտամբանաց նիղակներ, ոչինչ տպաւորութիւն կը թողուն:

— Մեծութիւն ա՛յնքան մօտ է փոշուոյն, ո՛րքան Աստուած մարդոյն:

— Թէեւ անկարող ես ընել ինչ որ կը բաղձաս, կրնաս ընել ինչ որ պարտիս:

— Ո՛չ միայն մեծ պատահարք, օ-

րական-կենաց մնոտի բաներն իսկ դիւցազն կընեն զմարդ:

— Նոքա են քաջածանօթք Աստուծոյ՝ ոյք քան զամենեւին յոյժ առաւել կը սիրեն զնա եւ կը վստահին նմա:

— Ո՛չ միայն լե՛ր բարի, այլ բարի լե՛ր բանի մը համար:

— Ապրէ՛ ներկային մէջ, եւ երբ երազես, երազէ զապագայէ:

— Երբ մարդ լաւ պատճառ չունի բարիք մ'ընելու, լաւագոյն պատճառ մ'ունի զայն թողլու:

— Յաջողութեան տալանդն ոչինչ առաւել է քան ընել լաւ ի՛նչ որ կըրնաս, առանց խորհրդոյ համբաւի:

— Մնայուն ճշմարտութիւն եւ բարութիւն ստուգիւ պիտի յաղթեն ի վերջոյ ամէն բանի, բայց յարատեւ բարիք երբէ՛ք չեն կարող մրցիլ մըշտատեւ չարեաց հետ:

— Դիւրին է ապրիլ յաշխարհիս հետեւելով աշխարհի կարծեաց, դիւրին է ապրիլ յառանձնութեան հետեւելով մեզ, բայց մե՛ծ է այն մարդն որ ամբոխին մէջ կը պահէ կատարեալ քաղցրութեամբ միայնութեան անկախութիւնը:

— Խորհէ՛ յուշիկ, կատարէ փութով, որ արդիւնքն լինի անուշիկ:

— Քրիստոնեայ ես, յիշէ՛ թէ Փրկչիդ ներկայացուցիչն ես, ոմն թերեւս, կը դիտէ զքեզ, եւ կեանքէդ Փրկչիդ վրայով գաղափար կազմէ. կեանքդ երբէ՛ք թող չ'կրէ սուտ վկայութիւն Փրկչիդ նկատմամբ:

— Գաղանիք սո՛սկ ա՛յլ անուն մ'է մեր տգիտութեան, եթէ լինէինք ամենագէտ, ամեն ինչ յստակ ու պարզ պիտի լինէր:

— Ուշ դի՛ր նմա՝ որ երբէ՛ք չ'վստա-

հիր մարդոյ, նա գիտէ մարդկային բնութեան տկարութիւնն ու չարութիւնը — գէթ — մի անձնաւորութեան:

— Ոմանք ամենավտանդաւոր փորձութեանց այնոքիկ են որք գրեթէ առանց չարեաց կ'երեւին:

— Երիտասարդն ու երիտասարդուհին, որ միայն հանդերձի, արդու-ղարդի խնամ կը տանին, խիստ քիչ օգուտ ունին յաշխարհի:

— Ո՛չինչ այնքան կը թողու անմուռաց յիշատակ քան զայն որ կը ծառայէ մարդկային սեռի:

— Երբ Աստուած կը նեղէ դքեզ, յիշէ՛ թէ նա կը փոխէ ու կը տալէ անհարթ քար մը, որ պարտի ձեւաւորիլ, եթէ ոչ իբրեւ անօգուտ ինչ նետուիլ:

— Ամենայն խնամով պահէ երիտասարդութեանդ փափուկ և զգայուն ծաղիկը մեղաց խորշակէն, որ երբ հասնի կեանքիդ աշունը, չճաշակես նորա դառն պտուղը:

Սամսոն

ԱԽԵՏԻՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

ՊԱՐԱՊՈՅ ԺԱՄԵՐ

ՌԻՍՈՒՄՆ ՅՈՒՆԱՐԷՆԻ ԵՒ ԼՍՏԻՆԵՐԷՆԻ
Ի ՎԱՐԺԱՐԱՆՍ ՄԻՍԵԱԼ ՆԱԶԱՆԳԱՅ

Գ.

(Շար. քիւ 177)

Այս առդերու վերեւ թերեւս ընթերցողին — մանաւանդ եթէ նա ուսանող մի է մեր երկրի վարժարանաց և գոլլէճներէ միոյն մէջ — աչքեր երազ կը սահին տեղեկանալու Միացեալ Նահանգաց այն հոյակապ հաստատութեանց վրայ, որոց մէջ կը խառնին երիտասարդք երկրա-

գունտի ամեն ազգերէ և ամեն լեզուներէ, եւ որոց մէջ թերեւս կը թառին ի՛ւր իսկ մի օր Անալոնտեանը ճեղքելու եւ այդ հաստատութեանց միոյն մէջ գտնուելու գովելի փառասիրութեանց երազներ:

Մեկուտի թողլով մի պահ համալսարանաց բժշկական, բաստարանական, հոգադորձական եւ այլ մասնաճիւղերն, օրինաւոր դաստիարակական ճիւղն ունի, ընդհանրապէս, չորս ընթացք. — Classical. որոց մէջ ուսանողն ժամանակին լիտանագիտ մասը կը վատնէ վաղեմի Յունաց և Լատինաց լեզուներն սորվելու. — (Scientific). Այս ընթացքի հետեւողը լոկ հակիրճ մի ժամանակ նուիրելով հին լեզուաց, ուսումնական (Sciences) ճիւղերու մէջ ունեցած կրթութիւնն իսկ ոչ իւրեք կը տարբերի Classical ի ուսանողաց կրթութենէ. իսկ երրորդ և չորրորդ ընթացքներու — Greek-Scientific և Latin-Scientific — առանցնայատկութիւնն կը կայանայ, առաջնոյն մէջ ուսումնական մասին հետ Յունարէնի՝ իսկ երկրորդին մէջ Լատիներէնի մի թերակատար ուսման մէջ. և առանց Յունարէնի և Լատիներէնի ուսման անհնար է ընդունիլ B. A. կամ B. Sc. աստիճաններն Համալսարանաց կամ Գոլլէճներու տնօրինութիւններէ: Միացեալ Նահանգաց վարժարաններն յաճախող մի օտարական երկար ժամանակի չը կարօտիր զիտելու թէ Ամերիկեան կրթութեան — որպէս եւ եւրոպականին — գլխաւոր յատկութիւնն է Յոյն եւ Լատին լեզուներու ուսումն:

Եւ թերեւս վարժարաններու անօրէնք — աստանօր թէ մեր երկիր — զիս հերետիկոս պիտի չ'հռչակեն — եւ եթէ հրաշակեն որո՛յ հոգը — եթէ ես իմ կասկածս հրապարակաւ յայտնեմ Գոլլէճից տնօրինութիւններէ գծուած ծրագիրներու հետեւելու օգտակարութեան նկատմամբ: Արդ՝ ո՞ւստի առին այս Ամերիկեան եւ եւրոպական վարժարանք վաղեմի Յունարէնի եւ Լատիներէնի ցուրտ դիակաց փարելու գաղափարը. — ո՞չ ապաքէն այդ մնացորդն է միջին դարուց, որոց մէջ

վիճակից բարձրագույն վարդապետութիւններէն մինչեւ բժշկին ռեզերայ եւ կամ մագին ևնայնայ եւս կը գրուէին լոկ Յոյն եւ Լատին լեզուներով, յորժամ Եւրոպական արդի լեզուներու խանձարուն դեռ չէր քակուած լուսաւորութեան դայեակէն, եւ ամեն կրթութեան տենչացօյ սգի պարտէր նախ ուսանել զՅունարէն կամ Լատինարէն, մինչ, ապաքէն, այդ շեղուաց ռաւաճն եր որ ինչ չքօտի գիտութիւն սնէին նախնիք:

Այս օր, սակայն, յորում Լեզուք եւ Գրականութիւնք ո՛չ եւս կը կազմեն մեր գիտութիւն, յորում գիտութեան աստուածուհին իր դարերով մեր աչերէն քօղարկած գաղտնիքներն դամ քան զգամ կը մերկանայ գիտնական Մովսէսներու քարէ տախտակներու վերայ, յորում Մայր բնութիւն իւր տիեզերածառալ մատենին ամենէն հրաշալի էջերն մեր առջեւ կը բանայ, յորում գիտութեան մեծազօր լրտեսներ Ալատենի զամբարով կիջնեն երկրագունտի ամենէն խոր խաւերն, կամ կը սաւառնին մթնոլորտէն անդին տիեզերքի ամենէն հեռաւոր բնագաւառներն, լուսաւորութեան դաշտնով կտրելու ցարդ անքակտելի Կորդեան հանգոյցներն, եւ յորում գրականութիւն իր ճշմարիտ ոսկեղէն դարն կը վայլէ առիթ — եւ քիչ մընայ ըսէի — ամեն լեզուներու մէջ, մեք տակաւին հնութեան տարապայման մի սիրահարութեամբ վաղեմի մեռելոց սառած գիտելիքներն կը փաթթուիմք զմեզ չեռուցանելու: Թողմաս Տը Գուինսի, Մեծին Բրիտանիոյ գրականութեան ամենէն փայլուն աստղերէն մին, որ իր տղայ հասակին մէջ Հոմերի եղիականն եւ Վերգիլի Ենէականն իրենց բնագիրներու մէջ կը կարգայր նոյն ճարտարութեամբ, որով այսօր մի օտարազգի գաղիագէտ կը կարդայ գաղիարէնն, իր հասուն տարիներու մէջ իր ճայնն կը բարձրացնէ ընդդէմ այս վաղեմի լեզուներու մոլութեան «Մի մարդոյ համար», կը պուսայ նա, «որ օժտուած է զգացմամբ եւ բանականութեամբ, եւ որ ծանօթ է իւր իսկ

նախնեաց գրականութեան ոսկեղէն գանձերու հետ, մի արգահատելի տեսարան է որ միանգամայն նախատանք կ'աղդէ եւ վիշտ, տեսնել թէ երիտասարդք եւ երիտասարդուհիք կը վասնեն իրենց ժամանակ տաղտկալի աշխատանք ուսանելու հեղինակներ, որք արժանի չեն նոյն իսկ իրենց հայրենակից հեղինակներէն բազմաց կոշիկներու կապերն քակելու որք երկայն եւ վշտալի ճամբորդութիւններ կընեն ոսկեղ մագնն գտնելու, մինչ ճըշմարիտ ոսկին իրենց ստքերու ներքեւ կը մնայ լքեալ եւ արհամարհեալ: Զոսերի գրութիւններէն անհամար հատուածներ կը քաղուին, որք ունին առաւել պարզութիւն նկարագրութեան, առաւել հաւատարմութիւն բնութեան, առաւել երջանկութիւն գաղափարաց, եւ առաւել ոգեւորութիւն պատմութեան քան զոր կրնան գտնուիլ ամբողջ եղիականի կամ Ոգիսականի մէջ: Մեր իսկ ձէրիմի թէյլը», կը շարունակէ քննադատն, «եւ Սըր Թովմաս Պրատն իրենց հաւասար չունին ամբողջ Յոյն պերճախօսութեան մէջ», իսկ «պերճախօսութեան մտաւորական յատկութեանց, իմացողութեան նրբութեան, խորհրդոյ խորութեան եւ նորա ասպարիզի ընդարձակութեան նըկատմամբ Պըրք բիւրիցս կը գերազանցէ, ամեն հատոր վաղեմի թէյ արդի»: Եւ սակայն ի՞նչ ահաւոր ճգնաժամեր կ'անցունեն թշուառ ուսանողք այդ բարբարոս հեղինակներու ոտքին ներքեւ նստած: Արօրին ետեւէն դեռ նոր ելած պատանւոյն — զի միացեալ նահանգաց ուսումնարանաց մէջ աշակերտաց մեծագոյն մասը Երկրագործաց զաւակներ են, եւ երկրին ամենէն փայլուն հեղինակներ այդ օրհնեալ արօրին ետեւէն են բարձրացած — եւ տակաւին իր հօր ստակին շնորհքով պարապ հով ծեծող, եւ իր մեր կանացի գգուանքներէն նոր պրծող փափուկ պարոնին առջեւ միանգամայն կը դնեն իսկոյն Բսենտիոնի Անարպաւիւն, կամ Յուլեայ Կեսարու Յիշատակարաններն, որոց վերեւ հէգ ուսանող կը կախէ իր գլուխ մինչեւ կէս գիշեր,

եւ առանց դիտելու կամ փայտատի կսկսի տանջուիլ այդ յաւիտենական արարածներուն հետ, որք ո՛չ անձրեւի տակ կը հալին, ո՛չ քրտինքի, եւ ի հիճուկս ամեն ծանօթութեանց, բառարաններու եւ այլ գիւրութեանց զորս դասագրոց հեղինակողք կը յարեն գրեանց, եւ մանաւանդ ի հիճուկս այն ամեն մագիչ նշանակութեամբ լի գրութիւններու, որովք ուսանողք կը ծանրաբեռնեն դասագրոց լուսանցքներն կամ տողերու միջոցներն, ամեն բառի հոմանիշն վարպետութեամբ նշանակելով, — ի հիճուկս այս ամենուն, ամբողջ տասն տարիներու չարաչար տառապանքներէ ետք հալի՛ւ կարող կը լինին Կիկերոնի ճառերէն նախագասութիւն մի թարգմանել — իրենց յոյ՛ ունենալոյ՛ մի թառախան անշուշտ. իսկ առանց բառարանի՛ անհնար չէ արդիւնքն երեւակայել: Լորտ Պայրըն, որոյ լեզուագիտութեան տաղանդին հետ սակաւ լեզուագէտք կը համարձակին այսօր կշիռքին միւս նժարը մտնել, յորժամ Վենետիկի Միթարեանց վանքը գրաբար հայերէնի ուսմամբ կը պարապէր, գրեց իր բարեկամներէ միոյն թէ տիեզերական ամբողջ գրականութեան մէջ դեռ նոր գտած էր ահագին ժայռ մը՝ իր իմացականութիւնը զարնելու եւ խորտակելու: Եւ եթէ այս օր Յոյն եւ Լատիներէնի ուսանողք Պայրընի նման իրենց մեղքը խոստովանելու համարձակութիւնն ունենային, ո՛վ պիտի համրէր այդ անընկճելի ժայռերու վրայ խորտակուող իմացականութեանց թիւերն: Այսօր Միացեալ Նահանգաց ո՞ր Լատին ուսանող կրնայ Պաքսնի նման Novum Organume մի հեղինակել, Նեւտոնի նման Principiam մի գրել, կամ միլտոնի նման Լատիներէն լեզուաւ բանաստեղծել: Եւ սակայն եթէ Օգոտտեան դարու մի Լատին մատենագիր իր գերեզմանէն յառնէր Պաքսնի Novum Organum Նեւտոնի Principiam ն կամ Միլտոնի Լատին բանաստեղծութիւններն քննելո՞ւ. ի՞նչ տեսիլ: Քերականական կանոններու դէմ ի՞նչ անհեթեթ բարբառնջներ: Ի՞նչ հրա-

շարժառ խայտառակութիւն:

Սակայն Թովմաս Տը Գուինսի միայնակ չէ իր վաղեմի լեզուներու հետ մղած մարտին մէջ: Մի ուրիշ Թովմաս կայ, որոյ հրաշալի յիշողութիւն (1) զինքն ծանօթացոյց բազմաթիւ հին եւ նոր լեզուներու, եւ այն է Լորտ Թովմաս Մաքուլէյ. « Ի՞ր արդի ուսանող կրնայ առաքինութեամբ յայտարարել », կը բացաղանչէ նա, « թէ այն կրնայ նշմարել ամենափոքր անտեղութիւն մի Լիվիոսի ոճոյն մէջ. սակայն ո՞չ աղաքէն Փօլիօ, որոյ ճաշակ զարգացած էր Տիբերի ափանց վերայ, Լիվիոսի գրութեանց մէջ գտաւ Փօլի անաղնիւ ոճերն: Երբէք մի արդի ուսանող հասկցա՞ւ զԼատիններէնն լաւագոյն քան Մեծն Ֆրետերիք՝ զՖուանսերէնն. եւ սակայն ո՞չ աղաքէն ճշմարիտ է թէ Մեծն Ֆրետերիք կէս դարէ աւելի զՖուանսերէն — եւ ո՛չ այլ ինչ բայց Ֆուանսերէն կարդալէ, գրելէ, խօսելէ ետք, Ֆուանսերէն սորվելու համար իւր մայրենի լեզուն մոռնալէ ետք, եւ իր կենաց շատ մի տարիներն Ֆուանսայի մտերիմներու հետ ապրելէ ետք, տակաւին մինչեւ ցվերջ չէր կրնար գրել Ֆուանսերէն առանց սխալմունք մի ընելու անմիջական վտանգին, որ ծիծաղ մի կըրնար շարժել Փարիզի գրական շրջանին մէջ»: Եւ է՞ր ուրեմն մեռեալներու պատանքներն քակելու այս շարժարանք մեր վարժարաններու մէջ: Է՞ր այս չիրիմներ բանալու մեր ագահութիւն, որոց մէջ մեր ամենէն փայլուն ուսանողք երբեմն կը գտնեն ոչի՛նչ տարբեր մի արձանագիր

(1) Լորտ Մաքուլէյ չնաշխարհիկ մի յիշողութեամբ օժտեալ էր, որոյ նմանն դուն ուրեք կը տեսնուի հանճարաց մէջ: Մի անգամ Միլտոնի մի համար խեղաթիւրութեամբ քաղելով ամբաստանուած՝ մի քանի օր ետք հրաւէր կարդաց իւր ամբաստանողաց Միլտոնի անբողջ « Իրախիս Կորուսեալն » արտասանել ի բերան: Այսպիսի մի յիշողութիւն լոկ վաղեմի վանականաց մէջ հնար է գտնել, որք ոչ այլ իւրք զբաղեալ՝ օրն ի բուն համերի նշանականն կը սորուին բերնուց:

քան զոր Դարեհ գտաւ Նեառիկիսի գերեզմանին մէջ: Է՞ր այս ունայն տանջանք բարբարոս բաւերու, անուանց հոլովմանց եւ բայից անկանոն խոնարհութեանց վերայ: Է՞ր այդ չարչարանք նախադասութեանց օճապտոյտ կազմակերպութեան լափիւրինթոսի մէջ, ուստի մարդ Արեադնէի թեւով իսկ անկարող է սալահալապէս դուրս ելնել, մինչդեռ դրական գիտութեանց անծայրածիր աշխարհներ մեր առջեւ կը մնան անխուզակ, մինչդեռ պատմութեան հրաշալի էջերն մեզ դէմ կը մնան կղզուած, մինչդեռ արդի գրականութեան ամենէն անուշահոտ ծաղիկներն մատենադարանաց դարակներու մէջ կը խամրին, առանց իրենց հոգեպարար բոյրերն մեզ հաղորդելու, եւ մինչդեռ փիլիսոփայութիւն իր փորերներու ամենէն բարձրաբերձ սարերն մեր աչքերէն կը գողնայ միգապատ, մեք այսպէս դպրոցն շննցուցած, մեր ուսուցիչներուն վիայականն տուած՝ հպարտ հպարտ դպրոցի չեմերէն դուրս կելնէ՝ մեր լեզուներու վրայ չորս Յունարէն եւ երեք Լատիններէն բաւերով, առանց կարող ըլլալու լուսնին բոլորտիքն երբեմնակի կազմուող դեղնաշորթ չըջանակին պատճառն գիտնալու, առանց կապոյտին վրայ փայլող աստեղաց լեզուն հասկնալու, առանց ծիրանի դօտիին բնութիւնն ճանչնալու, առանց սոխակին նուազը մեկնելու, առանց վարդին դոյնը գիտնալու, առանց Վաթերլոյի պատերազմին թուականն սորվելու, առանց Թուրի մեծ ախոյեանն ճանչնալու, առանց Ժան Տը Աւբի ով լինէն ուսումնասիրելու, առանց Պայրընի քնարը լսելու, առանց Շէյքսպիրին Կէօթէէ դանազանելու, առանց Մօնթէսքեայէէ համար մի քաղելու, առանց Վօլթէնն տալու, առանց Ոսկերեքանն սիրելու, առանց Լօքի հետ խօսելու, առանց Տէքաութի սիրահարելու, եւ ո՛վ, Առա՛նց: Առանց այս ամենուն մեք մեր Յոյն բաւերովն եւ երկու Լատին նախադասութեամբ — մեք երեւելի խաբուածներս — մեք կերթամք աշխարհի աչքը բանալու:

Եւ միթէ աշխարհի ամենէն մեծ տաղանդներէն Պաքոն հերետիկոսութիւն կը քարոզէ յորժամ նա կը ծիծաղի «ուսանողական բարբոնջանքներ»ու վրայ, միթէ Միլտոն կը մեղանչէ՞ եթէ նա յարձակի դպրոցական «կանոններու չաղակրատութեանց» վրայ, է՞ր Լոք կը ծաղրէ դպրոցներու «տրամաբանութիւնն», միթէ Բաուլի կը սաէ՞ երբ նա կը գանգատի թէ «քառ սովբեցուցին» իրեն եւ ո՛չ իրողութիւն, է՞ր Ուըրթուօրթ (Wordsworth) կը դատաւարտէ «դասական չիփիփիներու» (Classical niceties) առեւտուրը, է՞ր Պըրք կը բարկանայ մի փոքրիկ դասն տասն անգամ քաղ ընելու տղայական սովորութեան դէմ, է՞ր Կիպլին⁽¹⁾, Հոջակաւոր պատմագիրն, կը պօռայ թէ նա «Օքսֆորտ համալսարանի ոչինչ կը պարտի»: Թէ իրեն «ա՛յնքան հաճելի է ուրանալ զայն իրեւ մայր, որքան նա պիտի մերժէ զինքն իրեւ որդի», եւ է՞ր Թովմաս Տը Գուինսի, որով Օքսֆորտ դարուց ի դարս պիտի պարծենայ, իր ձայնն կը բարձրացնէ եւ կը գոչէ, «Օքսֆորտ, ո՛վ դու վաղեմի մայր, հայրենական պատիւներով ալեւոր. ո՛վ դու ժամանակէն յարգուած — եւ իմ փոյթ չէ եթէ լինէիր ժամանակէն խորսակուած — զօրութիւն, ես ոչինչ կը պարտիմ քեզ. քո անբաւ հարստութենէդ եւ ո՛չ մի չիլինի ընդունեցի, թէպէտ ապրելով բազմութեան մի մէջ, որք իրենց օրուան հացը քեզ կը պարտէին:

(Առ յարգս)

Մեսիսն Եւնիվըսիթի

Ք. ՃԸՊԸԼ

Համիլթոն, Ն. Ե. Մ. Ն.

(1) Կիպլին, Մեծին Բրիտանիոյ Հոյակապ պատմագիրը, իր Decline And Fall մէջ կը յիշէ թէ ո՛րքան Հոյ պատմագրաց գրութիւնք օգնած էին իրեն՝ այդ վիթխարի գործը կատարելագործելու մէջ: Եթէ եւրոպականք ա՛յնքան ժրութեամբ ուսանէին Հոյերէնն որքան մեք կուսանիմք եւրոպիոյ լեզուներն, թերեւս Կիպլին, Պայրընի եւ այլ հանճարաց նման գնահատէին Հոյ տաղանդն եւ մանաւանդ Հոյ լեզուն ճոխութիւնն:

Decline And fallն ամեն անգղիագէտ Հոյ պարտի ուսումնասիրել:

ԱՇՈՒՆ

ԿԱՍՊ

ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՒՈՏ ՄԸ ՏԱՐՆՈ ԴԱՇՏԻՆ ՄԷՋ

Օրը օրուան կը հաջորդէ, տարի տարուոյ եւ եղանակ եղանակի. անգամ մի եւս մեր կենաց մէջ զուարճալի գարնան պայծառ ու զուարթ եղանակն, որ երիտասարդութիւնն ու գեղեցկութիւնն է տարուոյն, բերկրապատար խնդութեամբ վաշեւելէ գինի ունեցանք բախտ բարեբաստիկ վայելել նաեւ հնձեւու եւ ժողվելու եղանակն (ամառ) որոյ տօթակէզ աւուրց մէջ ամեն ջանք ի գործ դրինք հնձեւու, ժողվելու եւ յամրարելու հոսկ ապա, թեւակոխեցինք աշնանային եղանակին որ ծերութիւնն է տարուոյն:

Առաւօտ մ'է աշնանային, տխուր եւ տարտամ քայլերով սենեկէս դուրս, Մուշէն դուրս ելայ. Տարնոյ լայնածաւալ ու ընդարձակ դաշտին վերայ, գիտե՛լ, բընութեան մեծ վայելչութիւնը, որ Տարնոյ արեւելեան փառահեղ հորիզոնին մէջ ի հանդէս կայր:

Լուսինը իւր գունաթափ վայլղութիւնով կը հեռանայ ահա, զի առաւօտեան մթափայլ արշալոյսը ծագեց. կապուտակ երկնակամարը որ գեռ ժամ մի առաջ իւր բիւրաւոր բոցավառ տշերով խաւարեալ երկիրը կը հայէր, աղօտանալ կը սկսի, զի լուսածաճանջ ճառագայթք Արփոյն փողփողլ սկսան. դժգոյն ստուերները կը հրաժարին ու կը հեռանան, զի արեւադալի երկնակամարը կը սկսի ահա վառիլ առաւօտեան արշալոյսի առաջին գոյներով. հորիզոնին վերայ ձիւնաթոյր ամպերը մեծ ու փոքր դէզերու, բամբակեայ լեռնաբլուրներու նման կը չողան հրափայլ կարմրութեամբ. անանկ որ կարծես ողջոյն հորիզոնն արեւելեան կը բոցավառի: Մի ծիրանի կտրմութիւն աւելի եւ աւելի սլայծառափայլելով հոսկ ուրեմն մօտեցաւ Արփին լուսաթեւ թաւալածածան ծովն հրեղէն, վեհանձն դիրքով կանգնեցաւ կը դրգուռայ բարձր կտտորին վերայ եւ կողմունէ զողջոյն բնութիւն:

Որչա՛ր զուգադիպութիւն կ'զգամ, եւ ի՛նչ հակադրտիւր կը տեսնեմ գարնանային տեսարանին եւ այժմու տեսարանի միջեւ. այն ժամանակ կանգնած էի Տաւրոսի գոտոյն բարձրագոյն գագաթան վերայ այլ հիմա Տարնոյ տափարակ դաշտին մէջ. այն ատեն գարուն էր գեղատեսիլ, այլ այժմ աշուն է տխրադէմ: Աշունը եղանակաց վերջինն է, զոր Անգլիացիք կը կոչեն, the fall of the year, տարուոյն անկումը, զի այս եղանակին մէջ, բուսական թագաւորութիւն իւր շքեղութեամբ եւ թարմութեամբ կ'լյնայ, կը խամրին անուշահոտ վարդեր, կը թառամին հոտաւետ ծաղիկունք, կը վերջանայ լեռներու գեղեցկութիւն, մարգագետնոց փառաւորութիւն, անցաւ դաշտերու կանաչութիւնն եւ դալարութիւն, անտառներ մերկացան իւրեանց գոտերեւներէն յորմէ, երբ կը փչէր առաւօտեան մեղմ ու զով գեփիւուն, կը կաղմուէր մի քաղցր ներդաշնակութիւն, Աստուածարուեստ երգիւնի մը բիւրաւոր լեզուներու նման, որք թրթռան ամենափսեմ դաշնակաւորութեամբ: Թառամեցաւ խալառ գեղեցկութիւնն դալարագեղ բլրոց որք սքնեալ էին գոյնզգոյն եւ այլազան ծաղիկներով իրեւ գորդ Արարչագործ: Զորեր որք կը զմայլեցնէին զմեզ, իւրեանց բուսական շքեղութեամբ՝ փոխուեցան լերկութեան: Սարեր որք իւրեանց կանաչապսակ կատարներն կը բարձրացնէին մինչեւ յերկինս եւ որոց պողաւետ կողերու վերայ կը շրջէր բըրդասագետ հօտը, այժմ մերկացած է այն շքեղութենէն: Տերեւադարձ ճիւղեր՝ որ սոխակին հովանաւոր պատսպարան էին՝ մերկացած են այժմ եւ մնան չորցած ոստեր: Այս եղանակին մէջ թռչունք չուէլ կը սկսին դէպ տաք գաւառներ, իւրաքանչիւր տեսակն իր յատուկ բանակաւ. ոմանք կանուխ իսկ ոմանք ուշ. խիստ հետաքրքրական է ոմանց չուն որպէս կռուներուներն. սոքա ամեն մէկ գաւառի մէջ որոշեալ վայրեր ունին ուր կը հաւաքուին որոշեալ ժամանակին եւ բաւական ժամանակ կերպէն իրենց յատուկ

եղող անուշ եղանակներ, ապա երգելով կը բարձրանան վեր դէպ երկնից բարձունքն ուր երգ ի բերան ժուռ կուգան, եւ ապա չուել կը սկսին, այնպէս որ կարծես կուզէին վերջին հայեածքով անգամ մի եւս տեսնել այն վայրեր ուր անցուցին գարնանային եւ ամառնային եղանակներ, եւ տալ նոցա իւրեանց վերջին հրաժեշտ:

Աշնան եղանակին մէջ արեգ կը կորսնցունէ թէ իւր ջերմութիւն եւ թէ լուսոյն պայծառութիւն, կը հեռանայ օրէ օր եւ կարծես թէ տեղի կուտայ տրամուրդեան եւ տխրութեան որք կը տիրեն այս ժամանակիս մէջ թէ մարդկային արարածին վրայ եւ թէ ողջոյն կենդանական ու շնչուոր արարածոց վերայ: Աշուն սրչափ որ իւր մութ կողմեր ունի, սակայն ունի լուսաւոր կողմեր ալ որք կը բարեխառնեն նորա տխրութիւնն: Երկրագործի որդին իւր անասուններ բերած է հնձուած արտերու մէջ զանոնք արածելու եւ հովիւր իւր հօտը. անդ տեսանել գառն եւ ուն որ կը ցատկեն, մուկն ու մողէսն որ կը փախչին, ցուլեր ու գոմէշներ որք կը ոգեւորին կատաղի: Մարդիկ՝ որք կը հաւաքեն հունձքին վերջին որայիկներ եւ երկրագործք որ եկող գարնան համար կը ցանեն: Գոյնղդոյն կանաչափայլ դաշտավայրին մէջ ցան ու ցիր կը հանդիպին մեզ շինականներու պիտանի աշխատասիրական զանազան տեսարանք: Հօտերու խումբեր կը շրջագային լեռանց կողերուն վերայ, մօտակայ բլուրներ եւ ձորեր կը պատասխանեն ոչխարներու մայելուն եւ հովուի արնգին: Ի՛նչ փառաւոր է, տեսարանն շքեղ դաշտավայրին մէջ ուր աշնանային ցովի շիթեր կը փախիլան գոյնղդոյն, արեւուն նախածագ փայլումներուն առջեւ: Կը փչէ մի հեղիկ հողմ, որ պայծառացած առունքուն վրայ խաղալով՝ ոլոր ոլոր կը բերէ փոքրիկ ալեակներն. մարգագետինք կը փախիլան բազմօրինակ թրջեալ գոյներով, ցողալից դաշտեր կը չողան մի ոսկեփայլ պայծառութեամբ: Այս եղանակին մէջ ամեն տեսակ պըտուղք իրենց կատարեալ հասուն-

թիւնն կ'ստանան: Զմեռնային եղանակին նախապատրաստութիւններ տեսնելու յարմար ժամանակն է: Աշնան ժամանակ՝ յորժամ միջատք եւ դաղանք կը պատրաստեն իւրեանց բոյներ ու սրճեր, գեղջուկն իւր խրճիթն՝ իսկ քաղաքացի փարթամն իւր տուն պալատանման՝ յիշելով ձմերան ձիւնն եւ բուք՝ յայնժամ չարժում եւ գործունէութիւն տիրած է ամենուրեք. շնչաւորն անշունչն միայնգամայն ի մրցման են կարծես:

Ի հեռուստ կը նշմարուին մոխրագոյն սարեր որք կը խառնուին կապտագոյն երկինքի հետ, որոց կողերու դագաթանց վրայ կը շրջագային մառախուղի բամբականման կոյսեր, որք արագաբար եւ շտապաւ կը թաւալին, գոգցես կը վիճին ընդ միմեանս թէ ո՛րպէս պիտոյ է ձեպել եւ փութալ գտնելու ապաստանարան ուր տեղաւորուին ձմերան եղանակին մէջ:

Այս եղանակին մէջ կը վերջանան տարւոյն վերջին աշնանային տեղատարափ անձրեւներ, տեղի տալով ձմերան ձիւներուն եւ բուքերուն:

Մուգ

ՄԽԻԹԱՐ Ս. ԵՐԵՅԵԱՆ

ԿՇԿՈՒԷ՝

Հելվեթիոյ Շաֆհաուզըն գաւառին մօտ՝ ուր ալեւորն Հռենոս բարձրէն կուգայ յանկարծ խորութեան մը մէջ գահալիթեւելու, հսկայ քարաժայռ մը կայ անդ աղմկայոյզ փրփրող ջրվէժին մէջ, որոյ գահալիթն թէեւ մեծ դժուարութեամբ, կարելի է մագլցի ելնել, բայց հարկ է փոքրիկ մակոյկով մը յորձանքին մէջէն մօտենալ ժայռին եւ բաւական քաջութիւն պէտք է ունենալ, քանզի ալիքներն փրփրադէղ եւ բարձրագագաթ կերթան: Բազում տասնեակ տարիներէ առաջ Նիքօլա Ա. Ռուսաց կայսրն գնաց այցելել Հռենոսի այդ հիանալի տեսարանը եւ փափաքեցաւ նաեւ ելնել մինչեւ քարաժայռին գագաթն. ալեաց կոհակներու մէջ սակայն արիասիրտ վեհապետին վրայ

վրդովում մը եկաւ, եւ խոկոյն նստած տեղէն վեր բարձրացաւ, որով նուազին դիրքը առաւել եւս վտանգաւոր եղաւ: Այն ատեն թխավարներէն մին իր հօկու բազուկներով կայսեր ուսերուն վրայ կոխելով իւր տեղն նստեցուց երեսն ի վեր պօռալով, «Վեհափա՛ռ, կծկուէ՛» . — Ճար չկար, կայսրը ուզէր չուզէր հնազանդելու էր, եւ սակայն վերջապէս կարողացաւ հասնիլ նպատակին: — Խիստ օգտակար դատ՝ մը կրնանք սորվիլ այս պատահարէն: Կենաց մէջ ժամեր, օրեր եւ ժամանակներ կան, յորս ահ եւ սարսափ կը պաշարեն զմեզ, եւ յորժամ ինչպէս որ Խի՛րդ, Սաղմոսին մէջ ըստած է, «Աստուծոյ կոհակները եւ ալիքները մեր վրայէն կանցնին», եւ այն ատեն մենք եւս ճիշդ նիքօլա կայսեր նման կահաբեկինք, չենք կրնար սրաի ու մոքի անդորրութիւն պահել, եւ կարծելով թէ մեր տակնուվրայ լինելովը ինչ եւ իցէ կերպով նպաստ մը ըրած կըլլանք մեր զփնդակ կացութեան բարեփոխմանը՝ մեծապէս կը վտանգենք զայն՝ ու եւս առաւել գէշ կընենք: — «Կծկուէ՛», խոնարհէ՛» կը գոչէ մեզ այն ատեն ձայնն երկնային, — խոնարհեցո՛ւր գլուխդ Աստուծոյ ահեղ ձեռքին տակ: Եանձնէ նմա քո վիճակդ, Տէրոջը վրայ ձգէ՛ հոգերդ: Եւս կա՛ց եւ սպասէ Անոր՝ որ կարող է քեզի օգնել հրաշիւք իմ: Համբերող մարդը զօրեղ մարդէ մ՛աւելի աղէկ է, լռելով եւ սպասելով պիտի զօրանաս փորձութեանց մէջ եւ պիտի լինիս համբերող, — զի «որ համբերեսցէ խաղառնա կեցցէ»:

ԱՐԴԱՐԱՒԱՏ շԱՅՐ ՄԸ

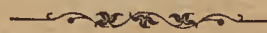
Միջին դարու պատմութիւնն որ լի է զարմանալի եւ տարօրինակ եղելութեանց յիշատակութիւններով, կը հաղորդէ նաեւ Մեծն Պետրոսի, Ռուսաց կայսեր մի սոսկալի արարքին հետ, որ իւր միածին որդին գահաժառանգ իշխանը ի մահ դատապարտել տալով բանտին մէջ խեղդել

տուաւ, Ֆլանտըրնի կոմսին արդարադատ խստութիւնը որ իւր երկու որդիքը միասին գլխատել տուաւ: Քանզի մոռցեալ ինն աղքատիկ մրգավաճառ կնոջ մը վճարել դրամն զոր կը պարտէին վասն գնեալ պողոց: — Այդ խեղճ կնկան զաւակները անօթի մեռեր էին, բառին բուն նշանակութեամբ, մինչդեռ տարաբաղդ մայրը առաւօտէ մինչեւ երեկոյ կոմսին պալատին դրան առջեւ պողոյ գնոյն վճարման կը սպասէր: Դեռատի որդիքն իշխանին՝ կնոջ ձեռքէն մրգով լի կողովե առնելով դղեակը վազեր էին ուրախ զուարթ պալատական գեղանի օրիորդաց նուիրելու քաղցրահամ պտուղներ, որոց հետ զօսնելով եւ կատակաբանութեամբ սրաղեալ բոլորովին մոռցեր էին ոչ միայն իրենց պարտքին վճարումը, այլ նաեւ դրան տակ սպասող աղքատ կինը: Հետեւեալ օրը թշուառ մայրն իր մեռած որդիքը կոմսին բերաւ, եւ պատմեց եղելութիւնը, կոմսն յոյժ զայրացած խոկոյն իւր քով կանչելով դեռատի իշխանները, «Դուք էք այս տղոց մարդասպանները», ըսաւ անոնց վճարական ձայնով, «եւ սպաննեցիք այս անմեղ արարածները, այնուհի, ձեր զուարճութեան մէջ կատարել մոռացաք ձեր պարտքը ու չմոռածեցիք թշուառ կնոջ աղէտին վրայ»: — Ի զուր եղան ամեն պաղատանք ու անօգուտ բոլոր միջամտութիւնք եւ երկու դեռահաս իշխանազունք ելան ի կախաղան:

«ՈՉԵԱՐԻՆ ՊՈԶՆ ԱՆԳԱՄ ՉԵՄ ՏԱՐ»

Ընչաւէտ Գերմանացի մը անգամ մը իւր բաղմաթիւ ոչխարները նաւակով այլուր փոխադրելու ատեն տաստիկ փոթորիկի կը պատահի, երբ կատաղի ալիքներն կը տեսնէ որ փրփրադէպ եւ գոռալով կուգային իր վրայ, իբրեւ թէ զինքն իւր նաւակով կուլ տալ սպառնալով, ծունկի վրայ եկած ողբադին այն Աստուծոն օգնութեան կը կանչէ որ սակայն խաղառն մոռցած էր զնա պաշտել, երբ ամենայն

ինչ հանդարտ հանգամանք մ'ունէր իւր կենաց մէջ, « Ով Տէր ազատէ զիս, եւ բոլոր ոչխարներս քեզ պիտի նուիրեմ » կըսէր, — « Եթէ բոլորը տաս, » հայր, ըսաւ իր որդին, « մեզ բան չը մնար, գոնէ կէսը խոստացիր » : « Դուն հոգ մ'ըներ զաւակս, պատախանեց հայրը, թող անգամ մը ողջամբ ցամաք ելլենք ոչխարին պոչն անգամ չեմ տար » : — Այսպէս կընեն նաեւ շատ մարդիկ, երբ նեղութեան ու ցաւոց մէջ են, երբ հիւանդութեան անկողնոյ վրայ մահամերձ վիճակի մէջ կը գտնուին ջերմեանդարար կ'աղօթեն առ Աստուած եւ մեծամեծ խոստմունքներ ու ուխտեր կընեն զարմանալի առատաճեռութեամբ, բայց միջոցաւ անցնելուն պէս, ոչխարին պոչն անգամ կը զլանան տալ իրենց առատագութ Բարերարին :

ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՔ ԱԼՔՈՇՈՒՄ

Ի ՎԵՐԱՅ ՍԵՐՆԴԵԱՆ

(Ի ՏՐ. ՆԱՐԱՆ ԱՂԵՆԷ)

« Ի մանկութեան իմացականութեան բացակայութիւն կամ ուղղութիւն շատ անգամ յառաջ կուգայ ծնողաց չափազանց արեւելքներ » :

ՏՐ. ՆԱՐԱՆ ՔԵՐ

« Համոզուած եմ քէ ունակական արեւելքաց զաւակունք ապուս (կամ անուս) կ'ըլլան մեծաւ համեմատութեամբ » :

ՏՐ. Ա. ՄԻՔԷԼ

Յորժամ Եհովան Տասնաբանեայի միջոցաւ հրատարակեց իւր պատգամներն՝ ոչ միայն Իսրայէլացւոց, այլ նաեւ ապագայի իւր բոլոր արարածոց, ըսելով « Ես քու Տէր Աստուածդ՝ նախանձոտ Աստուած եմ որ կը հատուցանեմ հայրերուն անօրէնութիւնը որդւոցը վերայ՝ մինչեւ նոցա երրորդ եւ չորրորդ ազգը » : սոյն խօսքով նպատակ ունէր հասկնել թէ այս հատուցման մէջ մասնաւոր նշանա-

կութիւն մը կայ : Երբ մարդկային կազմութեան օրէնքներն ճշդիւ եւ ամբողջութեամբ հասկցուն յայնժամ կը տեսնուի թէ սոյն օրէնք մեռեալ տառ մը չէ : Վերոյիշեալ վճռոյն գործադրման համար, ինչ աստուածային ազդեցութիւնք ալ որ ի գործ դրուին ուրիշ կերպերով, սա ստույգ է թէ ժառանգականութեան հաստատուն օրինաց միջոցաւ հայրերուն անօրէնութիւններն կը հատուցուն որդւոցը վերայ մինչեւ նոցա երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ ազգը : Աստ գործածեալ անօրէնութիւն բառն ունի ընդարձակ նշանակութիւն մը, որ կը պարունակէ իւրաքանչիւր եւ ամէն եղծեալ օրինաց պատուհասներն կամ հետեւութիւններն՝ այդ օրէնքներն թէ արտայայտեալ լինին Աստուծոյ յայտնեալ պատուիրանաց մէջ, եւ թէ դրոշմեալ՝ նոյն ամենակարող զօրութեամբն մարդկային կազմութեան մէջ :

Ներկայ յօդուածով նպատակ ունիմ ի նկատի առնուլ կերպերէն միայն մին յորս Աստուծոյ վերոյիշեալ օրէնքն կոտորած կամ եղծուած է, եւ ցուցնել այդ եղծումէն յառաջ եկած հետեւանքներէն մէկ քանին : Սոյն հետազօտութեան առեւն ենթադրուած է թէ մարդն իւր ստեղծուած ատենէն իսկ օժտուած էր Ֆիզիքական եւ մտաւորական օրէնքներով որոց պարտ էր հնազանդիւ առ ի ապահովել իւր գոյութեան ամենաբարձր տարրերն : Ալքոհոլն իւր մէջ զօրաւոր ազդեցութիւն ունենալով ընդդէմ սոյն օրինաց, արդեօք ի՞նչ նկատմամբ կրնայ օգտակարութիւն ունենալ մարդկային թէ՛ մտաւոր եւ թէ՛ ֆիզիքական կազմութեան վերայ, եւ թէ ի՞նչ են ալքոհոլի աւելի մնայուն ներգործութիւններէն ունեւնք :

Հարցնենք նախ, թէ ի՞նչ է ալքոհոլ : Այս բառ իւր սահմանին մէջ կը պարունակէ ամենայն ոգեղէն ըմպելեաց յատուկ եղող այն յատկութիւնն որ է թմրեցուցիչ, ըլլայ թէ գանուի օղոյ, գինոյ, գարեջրոյ, եւ այլ ըմպելեաց մէջ : Զի սոցա թմրեցուցիչ յատկու-

թիւնն է որ զանոնք հրապուրիչ կընէ :

Ալքոհոլն արհեստական արտադրութիւն մ'է որ կ'ստացուի խմորմամբ եւ պարզ վիճակի մէջ երբէք գտնուած չէ : Սա՝ թէ բնութեամբ եւ թէ աղբեցութեամբն քոյն մ'է . ամենաբարձր հեղինակութիւնք այսպէս կանուանեն զայն , եւ տարրաբանական ու անդամազննական փորձեր եւս այսպէս լինելն ստուգած են : Ալքոհոլն՝ իւր անխառն վիճակին մէջ , զոչ թոյն մ'է թէ եւ մարդկային կազմութեան մէջ կ'ընդունուի իր զօրութիւնը տկարանալէն վերջ եւ ըստ երեւոյթին աւանց ու եւ է փնտաւար ներգործութեան , սակայն եւ այնպէս թոյն մ'է տակաւին եւ թունալից գործիչի մը դերն կը կատարէ :

Թոյնի վերայ ճառող ամէն երեւելի հեղինակք յորս Քրիսթիանի գործն թերեւս ընտրելագոյն հեղինակութիւնն է , ալքոհոլն կը ներկայացնէ իբր թոյն մը ըսելով թէ , «Ալքոհոլն թմբեցուցիչ զօրաւոր թոյն մը կը պարունակէ» : Քարփենթր , Ֆիզիոլոգի Էքսքենս անուն ամենաընտիր գործոյն հեղինակը , կըսէ թէ , «Ալքոհոլն վտանգաւոր թոյն մ'է» : Տարրաբանութեան նկատմամբ գրող ամենայն տիպար հեղինակք թոյներու կարգ կը դասակարգեն զալքոհոլ : Դեղաբանութեան վերայ գրող ամէն ընտրելագոյն հեղինակք իբր թոյն ինչ կը նկարագրեն զայն : Փիւրէյրա՝ թերեւս նշանաւորագոյնն այս կարգի հեղինակներէն , «Թէ գրգռիչ եւ թէ մահաւթ թոյն մը» կ'անուանէ զալքոհոլն : Գաղիական , Բրիտանական եւ Ամերիկեան ֆիսքենսքորիներն — այսպիսի նիւթերու վերայ բարձր հեղինակութիւնք , ամենուրեք կը նկարագրեն զալքոհոլ իբր մի «Զօրաւոր գրգռիչ թոյն , արագաբար թմբեցութիւն պատճառող՝ եւ եթէ մեծ քանակութեամբ գործածուի յայնժամ մահ» : Ո՛չ ապաքէն դեղաբանական բառգրքեր իսկ նոյնը կըսեն եւ իրօք բոլոր նշանաւոր հեղինակաց նկարագրութիւնք համաձայն են այս մասին : Բայց որպէս զի աւելի ճիշդ եւ գործնական տեսութիւն մ'ունենանք ,

հարցնենք թէ ի՞նչ են ալքոհոլի ազդեցութիւններն ի վերայ մարդկային դրութեան , եւ փորձով իսկ տեսնենք թէ ճշմարիտ թոյն մ'է նա :

Նախ , ալքոհոլի գործածութիւնն կը գրգռէ ու կը բորբոքէ ստամոքսին մածուցիկ թաղանթը՝ որ աստիճան առ աստիճան կը թանձրանայ եւ կը խորշովի — երբեմն խոյլ կը կապէ եւ կը փոխուի ի քաղցկեղ կամ կակուղնալով կը տկարացնէ ստամոքսի գործողութիւնն : Այսպիսեալ ստամոքսի կազմութիւնն եւ անոր մասնաւոր պաշտօնը փոփոխութիւն կրելով՝ ո՛չ միայն մարդոյ բնական ախորժակը կը խափանուի կամ ախտաժէտ կը լինի , այլ նաեւ արիւնն որ կենաց մեծ մատակարարն է , կը տկարանայ եւ կ'ապականի կամ կը տոգորուի բազում փնտաւար հանգամանքներով : Արեան մէջ տեղի ունեցած սոյն փոփոխութեան իբրեւ հետեւութիւն մարմնոյն միւս գործարանաց թէ կազմութիւնն եւ թէ նոցա պաշտօններն փոփոխութեան կենթարկին կամ գործողութենէ կը զարտուղին : Լեարդն կամ կը մեծնայ կը գալարի կամ — գունաթափ եւ ճարպային է , կը լինի խոյլոտ եւ քաղցկեղային , եւն . եւն . այնպէս զի մաղձը , նորա բնական կղկղանքը , կը փոխուի , որով կարգիլուի կերակրոյ մասնաւոր ծծումբ եւ նաեւ կը միջամտէ աղեաց առողջարար գործողութեանն : Երբեմն երկամուկներն իսկ կ'զգածին՝ սոյն գործարանաց ծանր անկարգութիւններ կամ հիւանդութիւն պատճառելով :

Արեան իր զօրութենէն զրկուելով ամբողջ մարմնոյն բազմաթեւ միանական հիւսկէններն յաճախ կը թուլնան եւ կը տկարանան , այնպէս զի կազմութիւնն մեծաւ մասամբ կը կորուսանէ իւր պնդագոյն մասունքներն եւ կենսականութիւնն : Սորա հետեւանքն են ընդհանուր թուլութեան վիճակ մը , դիմաց մասնաւոր գունաթափութիւն եւ ջրգողական ուռուցք ամբողջ մարմնոյն վերայ :

Դարձեալ , ալքոհոլն կը վատթարացնէ թէ սրտին եւ թէ թոքերուն առողջարար

գործողութիւններն — նախ, սոյն գործարանաց մէջ արեան անբնական չրջան մը պատճառելով, եւ երկրորդ, սոյն ամենաէական գործարանաց զօրութիւնն կամ ոյժն առաւել կամ նուազ կ'ազդուի փանաքի յատկութենէն կամ սնունդէն որ կը մատակարարուի նոցա: Սրտին եւ թոքերուն, սոյն երկու ազդերց վերայ, մասնաւոր հիւանդութիւններ կրկին եւ կրկին կաւելնան:

Բայց ուղեղն, մարմնոյն ամենակարեւոր մասն, աւելի ձախողապէս կ'ազդուի ալքոհոլէն քան այլ գործարանք. եւ այն ալ այլ եւ այլ կերպերով: Ալքոհոլն ուղղակի ուղեղին վրայ անբնական գրգռում կ'արտադրէ, որպէս նաեւ մոքին ալ անկանոն վիճակ մը, որ տկարացեալ սննդեան հետ միասին՝ կը ծառայէ տկարացնելու զայն կամ անկարգութիւն յառաջ բերելու: Որովհետեւ ուղեղն խառն գործիք մ'է, այլ եւ այլ մասերէ բաղադրեալ որք որոշ պաշտօններ կը կատարեն՝ հետեւաբար ալքոհոլի ներգործութիւններն խիստ կը զանազանին: Զգային խառնուածք ունեցող անձանց վերայ՝ ալքահոլն կ'արտադրէ անբնական գրգռում մը, մասնաւոր խիստ ջերմութիւն մը եւ երբեմն ալ մորոտութիւն. բայց ուր որ նուազ խմացական զարգացում կայ՝ անհատը յաճախ ալքոհոլի գործածութեամբ կը լինի տխուր, ցասմտաւ եւ դիւրագրգիռ առանց որ եւ է հարկի կամ պատճառի:

Աւշային կամ արիւնային խառնուածք ունեցող անձանց վերայ՝ ալքոհոլի արդիւնքներն եւ հետեւանքներն կը յայտնուին յաճախ՝ զանազան կերպերով — հեշտասիրական զգացմամբ եւ անսոնական հակամիտութեանց չափազանց գործունէութեամբ —: Սոյն զօրաւոր գործչին եւ ուղեղին միջեւ եղած յարաբերութեան մէջ երկու կարեւոր նկատողութիւնք կան: Նախ, յարաբերաբար, ուղեղին ստորնագոյն մասանց մէջի գործարանաց ընդարձակ զարգացման, եւ մարմնոյն ու նոցա ունեցած պաշտօնավարութեանց անմիջական կապակցութեանը

պատճառաւ՝ ալքոհոլն կը ներգործէ մասնաւորապէս ի վերայ անասնային հակամիտութեանց եւ կը ծառայէ առաւել եւս զարգացնելու մարդկան բնութեան ստորնագոյն մասն: Նրկրորդ, դարձեալ, որովհետեւ ուղեղին այն մասն, որով կը հասկցուն բարոյական զգացումներն եւ կը յայտնուին իմացական կարողութիւններն, յարաբերաբար, կը պատճառէ այնքան փոքր զարգացում եւ դրուած է մարմնոյն իրանէն այնքան հեռի որ սոյն բարձրագոյն կարողութիւնք արբեցուցիչ ըմպելեաց սիրահարաց մէջ այնչափ գործունէութիւն չեն ունենար եւ ուստի չեն ածիր զօրութեամբ եւ ազդեցութեամբ իր բնութեան ստորնագոյն կարողութեանց համեմատութեամբն: Հետեւաբար բարձրագոյն, ազնուագոյն եւ մաքրագոյն կենաց հետամտելու փափաքն եւ կարողութիւնն աստիճան առ աստիճան կը տկարանան եւ սոսորիս հակամիտութիւններն ալ աստիճան առ աստիճան կ'աճին եւ կը զօրանան:

Մի քանի ընդհանուր իրողութիւններ կան փորձառութեամբ, զննութեամբ եւ գործնական տեղեկագրերով հաստատեալ, որք կը ցուցնեն ալքոհոլի ազդեցութիւններն մարդկային գրութեանը վերայ:

1. Բաջածանօթ է թէ սոյն թոյն ու մանց հիւանդութեանց արտադրիչն է եւ թէ միշտ աւելի հիւանդութիւն կայ արբեցողաց մէջ. եւ ոչ ճարտար դարմանում, ոչ ընտիր սննդառութիւն, ոչ ալ առողջապահական ազդեցութիւնք կարեն օգտել այսպիսի անձանց՝ որպէս կը նըպաստեն հիւանդաց՝ որք արբեցող չեն:

2. Թէ յեւրոպա եւ թէ յԱմերիկա ստուգուած է թէ մեռնողաց թիւը՝ մեծագոյն է սոյն դասակարգի մէջ. այնպէս որ մի քանի ապահովագրական ընկերութիւններ չը պիտի ապահովագրեն զնոսա այնու պայմաններով՝ որովք կ'ընդունին ժուժկալ դասակարգէն:

3. Ընդհանուր տեղեկագրերով հաստատուած է նաեւ թէ գրեթէ բոլոր գոյ եղող խեղաքարութեանց մէկ չորրորդն,

ուղղակի կամ անուղղակի ալքոհոլական ըմպելիներէ պատճառեալ է :

4. Ոճրագործաց բանտերու , անկեւանոցներու եւ աղքատանոցներու մէջ եղող մարդոց առ նուազն կէսն իւրեանց Ֆիզիգական եւ մտաւորական դրութիւններն աւելի կամ նուազ վնասած են սոյն թոյնով . եւ այս աղբիւրին յաւէտ քան բոլոր ուրիշ միացեալ աղբերց կրնայ վերագրուիլ իւրեանց արգելումն՝ վերոյիշեալ հաստատութեանց մէջ :

Արդ , եթէ ալքոհոլն՝ ինչպէս սոյն իրողութիւններն կը ցուցնեն , այսպիսի դժուար ազդեցութիւն ունի մարդկային կազմութեան եւ ճակատագրին վերայ , ուրեմն մարմնոյ խառնուածքին աճմանն եւ պահպանման մասին ալքոհոլն ի՞նչ օգտակար ազդեցութիւն կրնայ ունենալ : Սոյն հարցման ճիշդ եւ կատարեալ պատասխանն՝ անուրանալի է թէ կարեւոր է : Ի՞նչ է , ուրեմն , մարդկութեան աճելուն օրէնքը , եւ սոյն թոյն ի՞նչպէս կամ ի՞նչ կերպով կ'եղծանէ զայն : Աճման սոյն օրէնք հիմնական օրինաց կամ նախնական սկզբանց մին է ընդխառնեալ մարդուն բուն բնութեանը հետ իւր ստեղծուած կամ գոյութեան եկած առեւտնէն : Երբ Արարչին ձեռաց մէջ կատարեալ կազմաւորութեամբ կերտուեցաւ մարդն — ոյր վասն « Շատ բարի » կոչուեցաւ — եւ պատուէր ստացաւ « Աճիլ եւ բազմանալ ու երկիրը լեցունել » : Եւ , թէեւ անհնազանդական եւ ապստամբական ընթացքով մը մարդն կորսնցուց իւր Արարչին բարոյական պատկերն եւ նմանութիւնն , որպէս նաեւ Ֆիզիգական կազմաւորութեան այն ներդաշնակութիւնն եւ կատարելութիւնն որով ստեղծուած էր՝ սակայն եւ այնպէս աճման ալ օրէնքն իրաւունքն հասնումն կը մնայ , եւ հիմնուած է նոյն մեծ անդամազննական կանոնին վերայ : Առանց ջանք մ'ընելու աստ ազացուցանելու սոյն օրինաց բնութիւնն , եւ հիմն , կամ ներկայացնելու այլ եւ այլ ապացոյցներ ի վաստ սորա՝ նորա կիրառութեան վիճակներովն հանդերձ կը յառա-

ջանանք մատնանիչ ընել նորա վիճակաց մին , որ իրօք էական է մեր ներկայ նըպատակին համար — այն է ժառանգականութեան օրէնքն :

(Շարունակելի)

յԱԿԸ

Հ. ՄԵԼՔՈՆ Մ. ԺԱՄԿՈՅԵԱՆ

ՊԱՏՈՒԱՍՏԻ ՀՆԱՐԻՉԸ

Եօթնեւտասներորդ դարուն վերջերն Անգղիոյ մէջ մէկը չէ եղած որ այնքան մեծ անուն մը թողու աշխարհի վրայ , որքան այն հնարագէտ մարդը , որ ծաղիկինման ահաւոր հիւանդութեան մը դէմ նախապահեատ դարման մը գտնելով՝ տարաբաղձմանկանց աղատարարն եղաւ : Եւ ահա այս անձն է ճէննէր Անգղիացի բժիշկը , որ այսպիսի մեծ բարիք մը ըրաւ համայն մարդկութեան , ուստի եւ կ'արժէ աստանօր համառօտակի տեղեկութիւն մը տալ ընթերցողաց , սոյն նշանաւոր անձին վրայ :

Եդուարդ ճէննէր ծնաւ 1750ին Մայիսի 7ին Կլըսթըրի կոմսութեան Պէրքլէյ քաղաքը : Իւր ուսմանը մեծաւ յաջողակութեամբ եւ գովութեամբ աւարտելէն զկնի ինքզինքը բժշկութեան տուաւ : Սկսաւ 1776ին ծաղիկի վրայ խորին քննութիւններ ընել , սոյն համաճարակ հիւանդութեան դէմ նախապահեատ մը փնտրուել , եւ 1798ին իւր գիւտերը գրքով մը հրատարակեց : Իրմէ յառաջ Անգղիոյ մի քանի դաւառաց մէջ գիտած էին , որ կովու պատուաստ առնողներուն ամենքն ալ մինչեւ վերջ ծաղկէ ազատ մնացեր էին . բայց որպէս զի այս ռամկաց մէջ տարածուած կարծիքը օգուտ մը բերէ , պէտք էր

որ գիտուն մարդիկ եւս զանազան փորձերով հաստատելին թէ կովու պատուաստը յիրաւի ապահով օգտակարութիւն մ'ունի, և ահա այս բանն ըրաւ ձէններ: Քսան և հինգ երկար տարիներ այնչափ փորձեր և տեսակ տեսակ գիտողութիւններ ըրաւ, որ այլ եւս սոյն դարմանին զօրութեանը վրայ մտքին մէջ ամենեւին տարակոյսի փոքր նշոյլ մ'անդամ չմնաց:

ձէններ իւր գրքին մէջ կ'ըսէր թէ պատուաստի շարաւը (pus, իրիւն) պիտի առնուի կովու ծիծերուն պտկանց վրայ դուրս տրուած պալարէն: Ի ըսկզբան իւր այս կարծիք թէ և արհամարհուեցաւ. բայց վերջապէս ստուգութիւնը փորձով հաստատուեցաւ: Ի Գաղիա 1800էն ի վեր սկսաւ տարածուիլ Ռոշֆուրդ-Լիանքու դքսին մարդասիրական խնամքովը, եւ շատ անուանի բժշկաց ջանիւք: ձէններ վեհանձնութեամբ չէր ուզած ամենեւին վարձ մը կամ փոխարէն մ'առնուլ իւր գիւտին համար. մանաւանդ թէ մեծամեծ ծախքեր ալ ըրեր էր որպէս զի անոր օգտակարութիւնները տարածէ: Անգլիոյ խորհրդարանն որոշեց թէ շնորհակալութիւն մատուցուի իրեն. և 1809ին վեց հարիւր ֆրանք սահմանեց տրուելու նմա: Ի Լոնտոն ընկերութիւն մը հաստատուեցաւ ծաղկի հիւանդութիւնը վերջացնելու համար. և ձէններ նոյն ընկերութեան նախագահն եղաւ: Անգլիոյ ծովային թագաւորական բժշիկք և վիրաբոյժք ձէնների համար պղնձէ պատկեր կամ միտալ մը կոխել տուին, որոյ մէկ կողմը ձեւացած է Ապոլոն, որ Մեծին Բրիտանիոյ նաւավար մը կ'ընծայէ պատուաստով ծաղկէն աղատած:

միւս կողմն ևս Անգլիոյ այլաբանական պատկերը նկարուած է ձեռքը քաղաքական պսակ մը բռնած, պսակին մէջ եւս ձէնների անունը քանդակուած:

Այս հռչակաւոր բժիշկը Պէրքլէյ քաղաքին մէջ մեռաւ յամին 1823 յունուարի 26ին կաթուածի հիւանդութեամբ, և 1828ին Կլըսթըրի Մայր եկեղեցւոյն մէջ իրեն համար մարմարինէ փառաւոր արձան մը կանգնեցին:

ՅՈՎՍԷՓ Յ. ԳՕՆԹ ՊԷՅ

ՄՈՐՄՈՆԲ ԵՒ ԲԱԶՄԱԿՆՈՒԹԻՒՆ

Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնն ասկէ առաջ յատուկ օրէնքով արգիլած էր Մորմոնաց բազմակնութիւնն և հրամայած էր գրաւել ինչքն եւ ստացուածքն ամէն մորմոն եկեղեցեաց որք թոյլատրեն բազմակնութիւն, քաղաքային պատժոյ ենթարկելով հանդերձ բազմակն բռնուած Մորմոններն:

Այս դաշնակցային օրէնք ի դործ դրուեցաւ այնքան խստութեամբ որով Մորմոնք տեղի տուին վերջապէս և Մորմոնաց եկեղեցւոյն նախագահը վերջերս յայտարարութիւն մը հրատարակելով հռչակեց թէ Մորմոնաց եկեղեցին այլ եւս չ'քարոզեր բազմակնութիւն և զայն արգիլող ամբերիկեան օրինաց յետ այսորիկ պիտի հրենադանդի ճշդիւ:

Սոյն յայտարարութեան անմիջական շարժառիթն եղաւ սա իրողութիւնը թէ, ոչ-մորմոն Ամերիկացիք կը բազմանան ետութայի մէջ որ Մորմոնաց հայրենիքն է: Մորմոնք կուզեն իրենց

հայրենիքը պարզ դաւառի վիճակէն հանել և ինքնօրէն պետութիւն մ'ընել ամերիկեան միւս նահանգաց պէս որք յայտնի է թէ բոլորովին ինքնօրէն են իրենց ներքին օրինաց ու վարչութեան մասին: Բայց Մորմոնք դիտեն թէ ցորչաւի բազմակնութիւնը չբառնան՝ նահանգային ինքնօրինութիւն չպիտի շնորհուի իրենց:

Միւս կողմէ, ամերիկեան լրագիրք կազդարարեն դաշնակցային կառավարութեան չխաբուիլ Մորմոնաց հրնարքէն, որք անդամ մը եթէ ձեռք բերեն ինքնօրինութիւն՝ կարող են վերահաստատել բազմակնութիւնը զոր յայնժամ Գաշնակցային Կառավարութիւնը չկրնար արգելել, իբրեւ ինքնօրէն նահանգի մը ներքին օրէնսդրութիւն: Մորմոն հասարակութեան ծերերն և գլխաւորներն համագումար ժողով մը կազմելով երկար խորհրդակցութիւններէ ետք, որոշեցին բազմակնութեան վարդապետութիւնը թողուլ բոլորովին, և սահմանեցին իրենց համար դաւանութիւն մը յորում չյիշուիր բազմակնութիւն:

ՆԱՄԱԿ ԱՌԻՄԳՐՈՒԹԻՒՆ ԲԻԻՐԱԿՆԻ

Պատուական Հանդիսիդ 177 թուոյն մէջ, Հրանտ ստորագրութեամբ տարօրինակ քննադատութիւն մը կարդացինք իբրու «Աստղ Բեթլէհէմի» գրքին վերաբերմամբ: Այդ յօդուածին մէջ երկու պարագայ միայն ակներեւ է. մին ի գործածած անվայել լեզուն, միւսն առանց որ եւ է օրինակի կամ ապացոյցի անտեղի առարկութիւնք: Յայտնի է ուշադիր ընթերցողին թէ, այս երկու պարագայք իսկ Աստղ Բեթլէհէմի հեղինակին նկատմամբ որ եւ է վերաբերութիւն չեն կըր-

նար ունենալ, զի պարտաւոր չէ ոք կրից արտայայտութեանց դէմ դալ վայրապար, բայց եթէ զգուշանալով զգուշանալ որպէս ի մի փոթորկէ կամ հեղեղէ:

Պատրաստ էինք պատասխանել պարոնին, երբ մի բանաւոր առաջադրութեամբ, ստուգիւ մեր գրքին վերաբերեալ որ եւ է առարկութիւն ըրած լինէր:

Խնդրեմ Տէր Խմբագիր, անկիւն մը շնորհել հաճիք ներկայիս, ձեր յառաջիկայ թուոյն մէջ յանկողնակալութիւն:

Մ. Յ. ԳՈՅՈՒՆԵԱՆ

ԱԶԳԻ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՅ ՈՐ Ի ՊՐՈԽԱ

Որբանոցին ԺԶԻ տարեշրջանն ճիշդ սկսելուն հետեւէն եւ մօտէն բազում տղայք ընդունուած լինելով այլ եւս տեղ չէ մնացած հաստատութեանս մէջ: Բարեկամք յիշեն զայս:

Նամակի դործածեալ փուլեր կը խընդրուին մեզմէ Եւրոպայէն. ընթերցողք անշուշտ կը բարեհաճին խրկել առ մեզ:

Տարին վախճանելու վրայ ըլլալով խնդրենք որ բարերարք յիշեն հաստատութեանս ազգի ազգի պէտքերն յառաջիկայ ձմրան եղանակին, եւ փութան խրկել իրենց նուէրներն տեղեկագրոյ եւ նուիրատուաց ցանկին հրատարակմանէն առաջ:

Պրուսա 1 Հոկտ. 1890

Գ. ՊԱՆՏԱՍԱՐԵԱՆ
ՏԳՐԷՆ ՈՐԲԱՆՈՅԻՆ

Ա Զ Դ

Ի Գաւառս եղող մեր այն Արդոյ Բաժանորդք եւ Գործակալք որք դեռ զըրկած չեն ներկայ շրջանի իրենց բաժանորդագիրներն, անյապաղ զրիւնին կը խնդրուի: Յիշելու են որ պայմաննիս կանխավճար լինելով անպատեհ է այսօր քան երկարել:

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն

ՏԵՍԱԿՑՈՒՄ ԻՆ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ԵՒ ԱՒՍՏՐԻՈՅ ԿԱՅՍԵՐԱՅ

Գերմանիոյ կայսր, Վիլհելմ Բ. ըստ Լատ. ամսոյս առաջին օրն ժամանեց ի Վիեննա: Երկօքին Կայսերք երկիցս զիրար համբուրեցին սիրալիր: Վիլհելմ Կայսր ապա ողջունեց ներկայ Արհիդուքսերն եւ յետոյ երկօքին Կայսերք գնացին Հոֆ-պոլսկի արքունի պալատն: Տարապայման բազմութիւնք կային ճանապարհին վերայ որք խնդութեան աղաղակներով կողջունէին զնոցունց Վեհափառութիւններ: Փողոցներն ճոխապէս զարդարուած լինելով, Ռինկաթրատէ մեծ պողոտայն մասամբ յողթական կամարի վերածուած էր: Պատուհաններէն եւ պատշգամբներէն ծաղիկներ կը տեղային կայսերաց կառքին մէջ:

Քաղաքապետն քաղաքային խորհրդոյ անդամոց հետ ընդ առաջ ելնելով՝ բարի դալստեան ձառ մը արտասանեց որոյ Գերմանիոյ կայսրն եռանդեամբ պատասխանեց, ամբոխին ծափահարութեանց մէջ տեղ:

Վիլհելմ Բ. յետ միջառուր գերմանական դեսպանատունն երթալով ջերմ գոհունակութիւն յայտնեց իրեն եղած սիրալիր ընդունելութեան համար: Ապա գնաց Քափուշինեան եկեղեցւոյ ստորերկեայ դամբարանն, ուր պսակ մը դրաւ Ռոստոֆ Արհիդքսին գերեզմանին վրայ: Այցելեց Քալնոքի կոմսին: Յետոյ երկօքին կայսերք Շէօնպրէօնի դղեակը գնացին բազմութեան համակրական ցոյցերուն մէջէն: Լրագիրք անխտիր եռանդեամբ ողջունեցին սոյն այցելութիւնն:

Վիլհելմ Բ. Կայսեր այցելութիւնն ի Վիեննա միայն չաբաթ մը տեւեց, եւ Հոկտ. 8 այս Չորեքշաբթի օր մեկնեցաւ անտի ի Պերլին:

Ֆրանց Եոզէֆ կայսրն կընկերանայր իւր Վեհափառ հիւրին մինչեւ Քլայն-բէյֆլինի ուր վերջին հրաժեշտիւ երկօքին կայսերք պիտի բաժնուէին իրարմէ:

— Հակ ընկերվարական օրէնքն որով գերման կառավարութիւնն արտօնեալ էր կարգ մը խիստ միջոցներ ի գործ դնել՝ Ընկերվարականաց հրապարակային գումարումներն եւ գրգռիչ ատենախօսութիւններն ու հրապարակադրութիւնն խախտելու, այժմ ջնջուած է: Ռայխսթակն չուզեց նորոգել զայն յետ պայմանաժամուն լրմանը, եւ Վիլհելմ Բ. որ այս մասին Պիզմարք իշխանէն տարբեր կը խորհէր, չը պնդեց նորա նորոգմանն մասին, փափաքելով փորձ մը ընել թէ ազատական եւ հաշտարար միջոցներով կարելի չէ՞ սիրաշահիլ դժբաւորական դասն որ հակընկերվարական կուսակցութեան ստուարագոյն մասը կը կազմէ:

ԽՄԲԱԳՐԱՅ ԺՈՂՈՎՆ ՅԱՆԳՂԻԱ

Անգղիացի խմբագիրք իրենց մէջ ընկերակցութիւն մը կազմեցին ի պաշտպանութիւն իրենց հասարակային շահուց, հանգստեան սնտուկի մը հետ մէկտեղ յորմէ թողակներ ու նպաստներ պիտի յատկացունին կարօտ եւ արկածեալ կամ անկար անդամոց: Խմբագրութիւններ եւս անդամ են սոյն ընկերութեան, ի գլուխ որոց Տիկին Քրօֆորտ, Տեյլի-Նիւզի թըղթակցութիւնն ի փարիզ:

Սոյն ընկերակցութիւն իբրեւ պաշտօնապէս կազմակերպեալ մարմին Անգղ. կառավարութեան մասնաւոր հրովարտական վաւերացաւ եւ իւր առաջին պաշտօնական ժողովն մօտերս բացուեցաւ ի Պիրմինկհեմ քաղաք:

Սոյն առթիւ ժողովն ստացաւ հաւանութեան եւ քաջալերութեան նամակներ բարձր անձնաւորութիւններէ, ի գլուխ որոց Կալէյսի իշխանն իւր նամակաւ գովեստիւք կը յիշէ մեծամեծ ծառայութիւններ զորս լրագրութիւնն ամէն օր կը մատուցանէ ընկերութեան, եւ յոյս կը յայտնէ թէ Անգղ. մամուլն պիտի շարունակէ ծառայել Անգղ. ազգին եւ պետութեան լաւագոյն շահերուն: Լորտ Սալզպըրի որ ժամանակաւ լրագրական գործոց մէջ աշխատութիւն ունեցած է,

կը գրէ թէ մեծաւ հաճութեամբ ներկայ պիտի գտնուէր ժողովոյն, եթէ առողջական պատճառներով Անգղիայէն բացակայ մնալու չհարկադրուէր: Նոյն ատեն կը գովէ լրագրութեան հանրագումար ծառայութիւններն: Նախկին Նախարարապետ Մ. Կլատտթոն նաեւ կը խօսի լրագրութեան պարտաւորութեանց վերայ «յորմէ այնքան կարեւոր չափի կախումն ունին», յորս կը յայտնէ թէ խմբագրաց ընկերակցութեան ոյժն և ազդեցութիւնն ամ ըստ ամէ պիտի աւելնան: Կարգացուեցաւ նաեւ Մ. Սթէնլիի նամակն որով յաջողութիւն կը մաղթէ խմբագրաց ընկերակցութեան, եւ հպարտութեամբ կը յիշէ թէ ինքն եւս քսան եւ հինգ տարիներ խմբագրի պաշտօն վարած է եւ իւր օրապահիկը լրագրութեամբ շահած: Ընկերակցութեան անդամք եւ անդամուհիք այժմ աւելի են քան 2,000:

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Լ ՈՒՐ ԵՐ

Միջերկրականի Ֆրանսական նաւատորմին հրամանատար դեր ծովակալ, Տիւրէնուէ, սեպտ. 30 ին, ըստ Լատ. մայրաքաղաքս ժամանեց Ֆորպէն շրջուն մարտանաւով: Ֆորպէնի կը հետեւէր Վոսթոն շրջուն մարտանաւն:

Վեհափառ կայսեր կողմէ արժանաւայել ընդունելութիւններ եղան յիշեալ այցելուին: Հետեւեալ օրն Նորին վսեմութիւն Վեհափառ Սուլթանին ներկայանալու պատիւն ունեցաւ, եւ երեկոյին Կայս. պալատան մէջ չքեղ հացկերոյթ մը տրուեցաւ ի պատիւ անոր:

Տիւրէնուէ դեր ծովակալն ու հետեւորդք նախորդ Ուրբաթ օր Սեւաֆրքի արարողութեան ներկայ գտնուեցան եւ յետոյ պալատական կառքերով Ֆերիքէօյի Լատինաց գերեզմանատունն այցելեցին, ուր դեր ծովակալն եւ միւս սպայք պըսակներ գրին խորմաւ պատերազմին մէջ մեռնող Ֆրանսացի զինուորաց գերեզմաններուն վրայ եւ յետոյ ներկայ գըտնուեցան հոգեհանգստեան պաշտօնի մը:

Տիւրէնուէ ութն օր կենալով ի մայ-

րաքաղաքիս լի ու լի վայելեց Վեհափառ Սուլթանին եւ բարձրաստիւ նախարարաց արեւելեան չնաչխարհիկ հիւրասիրութեան ընդունելութիւններն որոց համար սրտագին շնորհակալութիւններ յայտնելէ յետոյ, Նորին վսեմութիւն եւ իւր հետեւորդք նախընթաց Կիւրակէ առաւօտ Պէշիքաուղեւորեցան Ֆորպէն ու Վոսթոն մարտանաւերով:

Դեր-ծովակալ Տիւրէնուէ Ֆրանսայի առաջնակարգ ծովային հրամանատարներէն մին է 58 տարեկան:

Ֆորպէն շրջուն մարտանաւն, Ֆրանսական նաւատորմին առաջնակարգ նաւերէն մին է. ունի 95 մեդր երկայնութիւն եւ 6 1/2 մեդր լայնութիւն, բոլորովին պողպատէ շինուած: Մեքենան 6,000 ձիու զօրութիւն ունի եւ ժամը 21 մղոն արագութիւն:

— Օսմանեան Էրքոյուշ վիթխարի մարտանաւն որ Ճարոնի ծովուն մէջ դժբաղդարկածի մը հանդիպած է, ընկղման պահուն խղճուած սպայից եւ նաւատեաց ընտանիքներուն սովորական քանակութեան կրկին չափով ամսաթուղի վճարել հրամայած է Վեհ. Սուլթանն: Նորին Վեհափառութիւն միանգամայն հրամայած է որ նոյնչափ ամսաթուղի յատկացուի Բիթլ Մեքեռեք, երկրորդ կարգի մարտանաւին խղճուած սպայից ու նաւաստիներուն: Այս վերջինն անցեալ տարի ընկղմած էր Սեւ ծովու մէջ:

ԱՆԱՏՈՒԻ ԵՐԿԱՅՈՒՂԻԲ

Ատաքաղաքէն մինչև Լէֆքէ տանող երկաթուղոյ գծի շինութիւնն որ յիսուն քիլոմէթր երկայնութիւն ունի, աւարտելու վրայ լինելով բացումը պիտի տեղի ունենայ Նոյեմբերի սկիզբը:

Տէր եւ Խմբագիր

Հ. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻԹԻԻԺԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՊՏԱՏԼԵԱՆ

Սուլթան Համաժ փողոց, քիւ 14